

Α.Μ. ΠΑΝΤΑΖΗ Β. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
Ε. ΝΑΝΟΥΡΗ Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΛΑΤΩΝΑ ΠΡΩΤΑΓΟΡΑΣ

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΑ
ΜΕΣΗΣ & ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
Ε. ΣΤΟΓΙΑΝΝΗΣ

Πρόλογος

Στα πλαίσια των αυξημένων πλέον απαιτήσεων στο Λύκειο το παρόν βιβλίο φιλοδοξεί να καταστεί πολύτιμος οδηγός και αρωγός στη μελέτη του μαθήματος Αρχαία Ελληνικά, Φιλοσοφικός Λόγος της Γ' Λυκείου Θεωρητικής Κατεύθυνσης, τόσο για τον μαθητή όσο και για τον εκπαιδευτικό. Η έκδοσή του εντάσσεται στις προσπάθειές μας για την προαγωγή των κλασικών γραμμάτων, καθώς και τη συστηματική και με παιδαγωγικό χαρακτήρα διδασκαλία τους.

Το σχολικό εγχειρίδιο Αρχαία Ελληνικά, Φιλοσοφικός Λόγος της Γ' Λυκείου Θεωρητικής Κατεύθυνσης στοχεύει να εξοικειώσει τους μαθητές με την αρχαία ελληνική φιλοσοφία και ειδικότερα με το έργο δύο κορυφαίων εκπροσώπων της, του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη.

Η λέξη *Φιλοσοφία* απαντά στη γραπτή ελληνική παράδοση σποραδικά κατά τον 5^ο αιώνα π.Χ. Παράγεται από το ρήμα *φιλοσοφῶ* (ετυμολογικώς σύνθετος ρηματικός τύπος που προέρχεται από το αρχαίο ελληνικό *φιλεῖν* και τη λέξη σοφία) και σημαίνει «αγάπη για τη σοφία». Η λέξη *σοφία* απαντά για πρώτη φορά στον Όμηρο και στον Ησίοδο και σημαίνει ικανότητα στο οποιοδήποτε επάγγελμα ή σε οποιαδήποτε τέχνη, όπως του ναυπηγού ή του ποιητή. Γενικότερα, *σοφία* σήμαινε ενδιαφέρον για τη γνώση αλλά και φρόνηση, ορθή κρίση για διάφορα πράγματα στη ζωή ή ακόμη ικανότητα για να λαμβάνει κάποιος πρακτικές αποφάσεις. Λέγεται ότι ο Ηρόδοτος χρησιμοποίησε πρώτος τον ρηματικό τύπο *φιλοσοφεῖν* αναφερόμενος στα ταξίδια που έκανε ο Σόλων, αναζητώντας τη γνώση, για να ικανοποιήσει την περιέργειά του.

Η *Φιλοσοφία* είναι είδος πεζού λόγου που φτάνει στην ύψιστη τελειότητά της την κλασική εποχή. Γεννιέται στην Ιωνία κατά τον 6^ο αιώνα π.Χ., όταν ένας νέος ορθολογικός τρόπος εξήγησης του κόσμου χρησιμοποιείται από μία ομάδα στοχαστών, τους Προσωκρατικούς. Κατά την πρώτη περίοδο η Φιλοσοφία είναι φιλοσοφία της φύσης και τα κέντρα των φιλοσοφικών αναζητήσεων βρίσκονταν στην Ιωνία και την Μεγάλη Ελλάδα. Κατά την κλασική περίοδο η φιλοσοφία από τη φύση στρέφεται στον άνθρωπο και στα δημιουργήματα του πνεύματός του.

Έχουν δοθεί αρκετοί ορισμοί της φιλοσοφίας κατά την αρχαιότητα που περιγράφουν την ουσία της, δηλαδή τι είναι φιλοσοφία. Έτσι, η φιλοσοφία έχει ορισθεί ως γνώση των όντων, έρευνα των αρχών και των πρώτων αιτιών των φαινομένων, μελέτη θανάτου, γνώση των θείων και ανθρώπινων πραγμάτων. Η φιλοσοφία έχει ορισθεί και ως *τέχνη των τεχνών* και *επιστήμη των επιστημών*. Πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι οι σύγχρονες θετικές επιστήμες (

Μαθηματικά, Φυσική, Χημεία, Αστρονομία κ.ά.) αλλά και μεταγενέστερες θεωρητικές (Ψυχολογία, Κοινωνιολογία κ.ά.) ξεπήδησαν από τον φιλοσοφικό στοχασμό.

Ως επιστήμη η *Φιλοσοφία* διαιρείται σε επιμέρους κλάδους και υποενότητες, καλύπτοντας έτσι μια τεράστια θεματική που απλώνεται σε όλο το εύρος του σύγχρονου επιστημονικού κόσμου, είτε πρόκειται για Θετικές, είτε για Θεωρητικές, είτε για Τεχνολογικές επιστήμες. Από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα έχουν γίνει πολλές προσπάθειες να δοθεί ένας σαφής και ικανοποιητικός ορισμός της φιλοσοφίας, πράγμα που φανερώνει ότι είναι δύσκολο να οριστεί. Στην καθημερινή γλώσσα *φιλοσοφία* σημαίνει την προσωπική στάση των ανθρώπων απέναντι στα καθημερινά προβλήματα, αλλά και στις δυσκολίες της ζωής. Είναι ένας αδιάκοπος προβληματισμός και διδάσκει στον άνθρωπο να θέτει ερωτήματα, να αγαπάει την αλήθεια, να προσπαθεί να διαπλάσει τον χαρακτήρα και τη συμπεριφορά του. Η φιλοσοφία για τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη, που μελετώνται στο παρόν βιβλίο, είναι στάση απορίας και θαυμασμού απέναντι στον κόσμο και στα φαινόμενά του. Ταυτίζεται με τη θεωρία, δηλαδή τη χωρίς ιδιοτέλεια μελέτη του είδους των πραγμάτων, και δεν έχει σχέση με την πρακτική γνώση. Ο φιλόσοφος είναι ο άνθρωπος που αναζητεί την ουσία των πραγμάτων, αλλά και αυτός που θεμελιώνει μια τέχνη του βίου, δηλαδή έναν τρόπο ζωής.

Στο τμήμα του παρόντος εγχειριδίου που αφιερώνεται στον Πλάτωνα ανθολογούνται αποσπάσματα από τους διαλόγους *Πρωταγόρας* και *Πολιτεία*. Από τον διάλογο *Πρωταγόρας*, που γράφτηκε στην πρώτη περίοδο της συγγραφικής δραστηριότητας του Πλάτωνα (μετά το 399 π.Χ.), παρατίθεται ο μύθος του σοφιστή Πρωταγόρα για τη δημιουργία του ανθρώπινου είδους και η συνεχόμενη λογική επιχειρηματολογία του, που στόχο έχει να αποδείξει το διδακτό της αρετής. Στις επτά ενότητες που αναλύονται στο παρόν βιβλίο (318E-326E), σύμφωνα με την διδακτέα-εξεταστέα ύλη που ανακοινώθηκε από το Υπουργείο Παιδείας, η σχετικότητα της σοφιστικής αντιπαρατίθεται για ακόμη μια φορά με το απόλυτο, το αταλάντευτο και απαρέγκλιτο της σωκρατικής σκέψης.

Στην Πλατωνική *Πολιτεία*, ο Σωκράτης και άλλοι εξέχοντες Αθηναίοι και ξένοι συζητούν τη σημασία της δικαιοσύνης και εξετάζουν κατά πόσο είναι πιο ευτυχισμένος ένας δίκαιος άνθρωπος από έναν άδικο, κατασκευάζοντας μια φανταστική πολιτεία, την *Καλλίπολιν*, με φιλόσοφους-βασιλείς. Επίσης, συζητείται η "Περί Ιδεών" θεωρία του Πλάτωνα, η διαμάχη ανάμεσα στη φιλοσοφία και την ποίηση και η αθανασία της ψυχής. Στις τρεις ενότητες που ανθολογούνται στο παρόν βιβλίο (514A-515A, 519B-520A), σύμφωνα με την διδακτέα-εξεταστέα ύλη που ανακοινώθηκε από το Υπουργείο Παιδείας, παρουσιάζεται, αποσυμβολίζεται και ερμηνεύεται η *Αλληγορία του Σπηλαίου*, με την οποία ο Πλάτωνας εξηγεί τη *Θεωρία των Ιδεών* του.

Μέσα από τα παραπάνω κείμενα οι μαθητές εξοικειώνονται με βασικές όψεις της πολιτικής σκέψης των Σοφιστών και του Πλάτωνα και καλούνται να συνειδητοποιήσουν τις μεταξύ τους διαφορές.

Το τμήμα του εγχειριδίου που αφορά στον Αριστοτέλη περιέχει αποσπάσματα από τα συγγράμματά του *Ηθικά Νικομάχεια* και *Πολιτικά*, με σκοπό να γνωρίσουν οι μαθητές βασικά στοιχεία της ηθικής και πολιτικής φιλοσοφίας του Αριστοτέλη. Τα αποσπάσματα που ανθολογούνται από τα *Ηθικά Νικομάχεια* (B1,1-8, B3,1-2, B6,1-16,) ανήκουν στην ηθική φιλοσοφία του, προέρχονται από το δεύτερο βιβλίο και αφορούν τον αριστοτελικό ορισμό της αρετής ως *έξης και μεσότητας*. Η κάθε αρετή κατά τον Αριστοτέλη είναι αφενός *ἕξις* προαιρετική, αφετέρου *μεσότητα*, είναι δηλαδή το μέσον ανάμεσα στα δύο άκρα, την υπερβολή και την έλλειψη, που έχουν και τα δύο αρνητικό χαρακτήρα. Έτσι, η ευδαιμονία βρίσκεται πάντοτε στην επιλογή της μέσης οδού μεταξύ δύο ακραίων προοπτικών, της υπερβολής και της έλλειψης. Ο Αριστοτέλης υποστήριξε ότι μεταξύ της ευδαιμονίας και της αρετής υπάρχει ουσιαστική σχέση. Δεν θα μπορεί να είναι κανείς ευτυχισμένος χωρίς να είναι ενάρετος. Ένας φαύλος άνθρωπος δεν μπορεί να είναι ευτυχισμένος. Για τον Αριστοτέλη, η ευδαιμονία είναι ενέργεια της ψυχής σύμφωνα με την αρετή.

Τα αποσπάσματα που ανθολογούνται από τα Πολιτικά (A1,1, A2,5-6/10-16, Γ1,1-4/6/12, Γ7,1-3/5, Γ11,1-4, Δ4,22-26, Θ2,1-4) ανήκουν στην πολιτική φιλοσοφία του Αριστοτέλη, με την οποία συμπλήρωσε την ηθική φιλοσοφία του, κυρίως στην κοινωνική της διάσταση. Ορισε την πολιτική ως τέχνη του οργανωμένου ομαδικού βίου των ανθρώπων και είναι αυτός που χαρακτήρισε τον άνθρωπο *«φύσει πολιτικόν ζῷον»*. Έτσι, δίδαξε ότι ο άνθρωπος μέσα σε μια πολιτική κοινωνία μπορεί να επιτύχει την ηθική τελειώσή του και ότι οι σκοποί του ατόμου και του συνόλου ταυτίζονται στην οργανωμένη κοινωνία και πραγματώνονται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο μέσα σ' αυτήν. Πιο συγκεκριμένα, στα δέκα αποσπάσματα συζητούνται η προέλευση και η εξέλιξη της ανθρώπινης κοινωνικής οργάνωσης, ο ορισμός του πολίτη, ο ορισμός της πόλης, ο ορισμός του πολιτεύματος, η αριστοτελική ταξινόμηση των ορθών πολιτευμάτων και των παρεκκλίσεων τους, τα είδη της δημοκρατίας και οι στόχοι της παιδείας.

Το παρόν βιβλίο, βάσει του αναλυτικού προγράμματος σπουδών, στοχεύει μέσα από την παρουσίαση και την ανάλυση των φιλοσοφικών κειμένων να γνωρίσουν οι μαθητές της Γ' Λυκείου - και γενικά οι αναγνώστες - την πνευματική δημιουργία των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων, με την οποία συνδέεται άρρηκτα ο νεοελληνικός πολιτισμός. Να ανακαλύψουν και να εκτιμήσουν τη λογοτεχνική αξία των έργων των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων κατά τη διδασκαλία τόσο από το πρωτότυπο, όσο και από μετάφραση, στο βαθμό που αυτή, με την ποιότητά της, διασώζει τους εκφραστικούς τρόπους του αρχαίου κειμένου και με τη σειρά της αποτελεί ένα νέο λογοτεχνικό κείμενο. Να ασκηθούν οι μαθητές στην αναλυτική ερμηνευτική προσέγγιση του αρχαίου κειμένου. Να κατανοήσουν ότι το νόημα μιας λέξης καθορίζεται από

τα συμφραζόμενα και το είδος λόγου στο οποίο ανήκει. Να συνειδητοποιήσουν οι μαθητές ότι τα κείμενα, από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, αποκτούν νόημα μέσω του διαλόγου των συντακτών τους, ενώ η επιβίωσή τους εξαρτάται από τον τρόπο που τα προσλαμβάνουν οι αναγνώστες τους. Να ενεργοποιηθεί η προσωπική και ελεύθερη κρίση των μαθητών για τη σημασία ενός έργου σε σχέση με την επικαιρότητα, τα προσωπικά τους βιώματα και τις αντιλήψεις.

Στο σημείο αυτό κρίνεται απαραίτητο να δοθούν ορισμένα στοιχεία σχετικά με τη δομή και τη φιλοσοφία διαμόρφωσης του υλικού του παρόντος εγχειριδίου, που παρουσιάζει και αναλύει, εξαντλητικά, την ύλη του αντίστοιχου σχολικού βιβλίου. Στην αρχή προτάσσεται εισαγωγή με βάση το αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών της Γ' Λυκείου, η οποία ενημερώνει τον αναγνώστη για τις φιλοσοφικές ιδέες και τα μεθοδολογικά εργαλεία του Σωκράτη, των Σοφιστών, του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη σε συνδυασμό με κάποια βιογραφικά στοιχεία για τους δύο τελευταίους και σύντομη κατατόπιση για το περιεχόμενο των τεσσάρων έργων που ανθολογούνται στην ύλη.

Το εγχείρημα αυτό στο σύνολό του διαιρείται σε τέσσερα βιβλία, στο καθένα από τα οποία αντιστοιχεί ένα έργο. Κάθε βιβλίο διαιρείται σε ενότητες με βάση τη δομή του σχολικού εγχειριδίου. Κάθε ενότητα απαρτίζεται από έξι επιμέρους ενότητες. Αρχικά, παρουσιάζεται το πρωτότυπο κείμενο σε αντιστοιχία με τη μετάφραση, που είναι σε τέτοιο βαθμό ακριβής, που λειτουργεί ως ένα ακόμα πρωτότυπο. Η δεύτερη επιμέρους ενότητα περιλαμβάνει τη νοηματική απόδοση του κειμένου, κατατοπίζοντας τον αναγνώστη σύντομα και σχεδόν διαγραμματικά για το περιεχόμενο του πρωτότυπου που αναλύεται. Τα ετυμολογικά σχόλια και οι ομορριζες - παράγωγες λέξεις της ν.ε. απαρτίζουν την τρίτη κατά σειρά επιμέρους ενότητα. Σ' αυτήν την ενότητα ο αναγνώστης μπαίνει σε μια περιπέτεια αναζήτησης της αλήθειας των λέξεων, με αναγωγή στην αρχική (ή παλαιότερη δυνατή) μορφή και σημασία τους. Η τέταρτη ενότητα καταλαμβάνει τη μεγαλύτερη έκταση και αφορά σε ερμηνευτικά σχόλια εμπλουτισμένα με πραγματολογικά, ιδεολογικά και αισθητικά σχόλια. Η ερμηνευτική ανάλυση στηρίζεται στο θεμελιώδες επιστημολογικό αίτημα ότι η κατανόηση των επιμέρους στοιχείων που συγκροτούν ένα κείμενο προϋποθέτει τη διακρίβωση της σχέσης τους με την ολότητα του κειμένου και, αντίστροφα, ότι η σύλληψη της ολότητας εξαρτάται από τη διασάφηση των μερών. Εδώ ο αναγνώστης αποκομίζει σημαντικά στοιχεία για την ερμηνεία, την ακριβή και σαφή φιλοσοφική ανάλυση του περιεχομένου του αποσπάσματος, τη συνολική του εκτίμηση, τη δυνατότητα ένταξής του στην περίοδο και το φιλοσοφικό πλαίσιο, όπου ανήκει, την κριτική αποτίμησή του και την αποφυγή αόριστων και γενικόλογων σχολίων. Έτσι, ο αναγνώστης είναι σε θέση όχι μόνο να κατανοεί στο σύνολό της κάθε φιλοσοφική θεωρία των δύο μεγάλων φιλοσόφων αλλά και να προβαίνει σε σύγκριση των απόψεών τους, εντοπίζοντας ομοιότητες και διαφορές. Τέλος, την πέμπτη και

έκτη ενότητα καταλαμβάνουν αντίστοιχα απαντήσεις στις ερωτήσεις του σχολικού βιβλίου και πρόσθετες ασκήσεις εμπέδωσης της ύλης.

Τελειώνοντας, θέλουμε να πιστεύουμε ότι το βιβλίο αυτό διευρύνει τις οπτικές γωνίες του Σχολικού εγχειριδίου και ευελπιστούμε να είναι αντάξιο των προσδοκιών του κάθε αναγνώστη που επιδιώκει να έρθει σε επαφή με τη φιλοσοφία. Ελπίζουμε ότι η προσφορά μας αυτή θα φανεί χρήσιμη στους μαθητές, συναδέλφους και σε όλους όσους γενικά ασχολούνται με τη φιλοσοφία. Γιατί η φιλοσοφία, ως σκέψη πάνω στην ίδια τη σκέψη και τις δυνατότητές της, ανοίγει νέους δρόμους και αναζητά απαντήσεις σε ερωτήματα που πιθανώς ξεπερνούν τις ανθρώπινες γνωστικές δυνατότητες, βοηθώντας έτσι στη διερεύνηση των ορίων της ανθρώπινης σκέψης. Και όπως έλεγε και ο Διογένης από τη Σινώπη: *«Η φιλοσοφία μου έδωσε την ετοιμότητα να αντιμετωπίσω την οποιαδήποτε στροφή της μοίρας....»*

Ιούλιος 2014

Οι συγγραφείς

Πίνακας Περιεχομένων

Ευχαριστίες	i
Πρόλογος	iii
Πίνακας Περιεχομένων	ix
Φιλοσοφικός λόγος, Γ' Λυκείου, Θεωρητικής Κατεύθυνσης	1
Εισαγωγή	3
Πρώτο Βιβλίο: “Πρωταγόρας”	22
Πρώτη ενότητα (318e-320c)	23
Νοηματική απόδοση 1ης ενότητας.....	25
Ερμηνευτικά σχόλια 1 ^{ης} ενότητας	25
Απαντήσεις στις ερωτήσεις του σχολικού.....	43
Πρόσθετες ασκήσεις εμπέδωσης.....	46
Δεύτερη ενότητα (320d – 321b)	48
Πρωτότυπο κείμενο - Μετάφραση	48
Ετυμολογικά και ομόρριζα στη Νέα Ελληνική	50
Νοηματική απόδοση 2ης ενότητας.....	51
Ερμηνευτικά σχόλια 2 ^{ης} ενότητας	52
Απαντήσεις στις ερωτήσεις του σχολικού.....	59
Πρόσθετες ασκήσεις εμπέδωσης.....	61
Τρίτη ενότητα (321b – 322a)	63
Πρωτότυπο κείμενο - Μετάφραση	63
Ετυμολογικά και ομόρριζα στη Νέα Ελληνική	65
Νοηματική απόδοση 3ης ενότητας.....	66
Ερμηνευτικά σχόλια 3 ^{ης} ενότητας	66
Απαντήσεις στις ερωτήσεις του σχολικού.....	77
Πρόσθετες ασκήσεις εμπέδωσης.....	82

Τέταρτη ενότητα (322a – 323a)	83
Πρωτότυπο κείμενο - Μετάφραση	83
Ετυμολογικά και ομόρριζα στη Νέα Ελληνική	85
Νοηματική απόδοση 4ης ενότητας:.....	87
Ερμηνευτικά σχόλια 4ης ενότητας	87
Αισθητικά σχόλια	111
Απαντήσεις στις ερωτήσεις του σχολικού.....	112
Πρόσθετες ασκήσεις εμπέδωσης.....	115
Πέμπτη ενότητα (323a - e)	117
Πρωτότυπο κείμενο - Μετάφραση	117
Ετυμολογικά και ομόρριζα στη Νέα Ελληνική	119
Νοηματική απόδοση 5ης ενότητας:.....	120
Ερμηνευτικά σχόλια 5 ^{ης} ενότητας	121
Απαντήσεις στις ερωτήσεις του σχολικού.....	138
Πρόσθετες ασκήσεις εμπέδωσης.....	140
Έκτη ενότητα (324a - c)	142
Πρωτότυπο κείμενο - Μετάφραση	142
Ετυμολογικά και ομόρριζα στη Νέα Ελληνική	143
Νοηματική απόδοση 6ης ενότητας:.....	146
Ερμηνευτικά σχόλια 6 ^{ης} ενότητας	147
Απαντήσεις στις ερωτήσεις του σχολικού.....	159
Πρόσθετες ασκήσεις εμπέδωσης.....	161
Έβδομη ενότητα (324d-326e).....	162
Πρωτότυπο κείμενο - Μετάφραση	162
Νοηματική απόδοση 7ης ενότητας:.....	163
Ερμηνευτικά σχόλια 7 ^{ης} ενότητας	164
Αισθητικά σχόλια	179
Απαντήσεις στις ερωτήσεις του σχολικού.....	180
Πρόσθετες ασκήσεις εμπέδωσης.....	182
Βιβλιογραφία.....	183

Εισαγωγή

Ερωτήσεις Εισαγωγής-Απαντήσεις

1. Με ποιον τρόπο ελέγχει ο Σωκράτης τον χρησμό που του δόθηκε από το μαντείο σύμφωνα με το απόσπασμα από την πλατωνική Απολογία;

Σελίδα 34: Εγώ όταν άκουσα τον χρησμό, έκανα αυτές τις σκέψεις: τι λέει άραγε ο θεός και τι εννοεί; εγώ ξέρω ότι σοφός δεν είμαι, ούτε πολύ ούτε λίγο, [...] ο θεός όμως δεν είναι δυνατόν να ψεύδεται. Πολύ καιρό απορούσα, κι ύστερα αποφάσισα να το ψάξω το πράγμα αυτό ως εξής: πλησίασα κάποιον από αυτούς που θεωρούνται σοφοί, πιστεύοντας πως έτσι θα ελέγξω το μαντείο και θα απαντήσω στον χρησμό πως αυτός είναι σοφότερος από εμένα, ενώ εσύ είπες εμένα για πιο σοφό. Ενώ λοιπόν τον εξέταζα με τις ερωτήσεις μου αυτόν (δεν θα πω το όνομά του, πάντως ήταν ένας από τους πολιτικούς), μου φάνηκε έξαφνα, ω άνδρες Αθηναίοι, από τη συζήτησή μας, πως ο άνθρωπος αυτός φαινόταν σοφός στον κόσμο, και κυρίως στον ίδιο τον εαυτό του, αλλά σοφός δεν ήταν. Κι ύστερα, προσπάθησα να του δείξω ότι, παρ' όλο που νόμιζε τον εαυτό του σοφό, σοφός δεν ήταν. Κι από αυτό, φυσικά, και τούτος με μίσησε και πολλοί άλλοι απ' όσους ήταν τότε μπροστά. Κι εγώ, καθώς έφευγα, έλεγα μέσα μου: "από αυτόν τον άνθρωπο, είμαι βέβαια σοφότερος. Γιατί κανείς από τους δυο μας δεν ξέρει τίποτα καλό και σωστό, αυτός όμως νομίζει πως ξέρει κάτι χωρίς να ξέρει τίποτα, ενώ εγώ δεν γνωρίζω τίποτα, αλλά τουλάχιστον δεν νομίζω πως ξέρω κάτι". [...] Έπειτα πήγα σε κάποιον άλλο από αυτούς που θεωρούνται σοφοί, έφυγα όμως με την ίδια εντύπωση και απόκτησα το μίσος και αυτού και άλλων πολλών.

2. Ποια συναισθήματα ενέπνευσε ο Σωκράτης στους συγχρόνους του, αν κρίνουμε από τη στάση αμφισβήτησης που τήρησε έναντι του Απολλώνιου χρησμού;

Σελίδα 34-35: Το απόσπασμα αυτό από την πλατωνική Απολογία μας επιτρέπει να κατανοήσουμε και τα αντιφατικά αισθήματα που ενέπνευσε ο Σωκράτης στους συγχρόνους του (με αποτέλεσμα τη θανατική καταδίκη του) και τη φιλοσοφική στάση του. Βεβαίως ένας άνθρωπος που βάζει σκοπό της ζωής του να αποδείξει την άγνοια όσων σπουδαίων περνιούνται για σοφοί θα κινήσει το μίσος των θιγόμενων και των οπαδών τους. Ένας τέτοιος άνθρωπος είναι απειλή. Αλλά τι να πει κανείς γι' αυτόν που η ειρωνεία του έχει στόχο ακόμα και τον χρησμό του Απόλλωνα, γι' αυτόν που, ισχυριζόμενος πως δεν αξίζει τον τίτλο του σοφότερου, αμφισβητεί τη θεϊκή εκτίμηση και προσπαθεί να την "ελέγξει"; Δεν είναι αυτός ο άνθρωπος άθεος, όπως ισχυρίστηκαν οι κατήγοροι του;

3. Πώς χρησιμοποίησε ο Σωκράτης την ειρωνεία και σε τι διαφέρει η αμφισβήτηση του Σωκράτη από αυτή των σοφιστών;

Σελίδα 35: Ο Σωκράτης δεν ήταν άθεος, ήταν όμως ειρωνας και έκανε την ειρωνεία όπλο της σκέψης, όπλο της αναζήτησης και της φιλοσοφικής έρευνας. Ίσως στην αμφισβήτηση να έμοιαζε πράγματι με τους σοφιστές. Κι αυτοί αρνούσαν να δεχτούν ως δεδομένες τις παραδεδομένες αλήθειες. Αλλά η αμφισβήτησή τους κατέληγε στην άρνηση: αφού δεν μπορεί κανείς να ανακαλύψει την αλήθεια, αλήθεια δεν υπάρχει, κι αν υπάρχει, καμιά σημασία δεν έχει, διότι δεν μας επηρεάζει. Απέναντι στην αμφισβήτηση αυτή, που γρήγορα

Πρώτη ενότητα (318e-320c)

Μπορεί η αρετή να γίνει αντικείμενο διδασκαλίας;

Ο Πρωταγόρας εξηγεί στον Σωκράτη τι διδάσκει στους νέους που παρακολουθούν τα μαθήματά του. Οι αντιρρήσεις του Σωκράτη.

"Το μάθημα [το οποίο διδάσκω] είναι η *εὐβουλία*, η σωστή σκέψη και λήψη αποφάσεων τόσο για τα θέματα που αφορούν τα *οἴκεῖα*, την ιδιωτική ζωή, πώς δηλαδή να διευθετεί κανείς με τον καλύτερο τρόπο τα ζητήματα του *οἴκου* του, όσο και για τα θέματα που αφορούν την πόλη, ώστε να είναι κανείς όσο γίνεται πιο ικανός να πράξει και να μιλήσει για τα πολιτικά θέματα.

"Άραγε", είπα εγώ [δηλ. ο Σωκράτης, που αφηγείται τη συζήτησή του με τον Πρωταγόρα σε τρίτο φίλο του], "παρακολουθώ σωστά τα λεγόμενά σου; Γιατί απ' ό,τι καταλαβαίνω, μιλάς για την πολιτική τέχνη και εννοείς πως αναλαμβάνεις να κάνεις τους άνδρες *ἀγαθούς* πολίτες.

"Αυτό ακριβώς, Σωκράτη", είπε, "είναι το μάθημα που ισχυρίζομαι πως διδάσκω". "Μάλιστα, ωραία τέχνη να κατέχεις λοιπόν, αν βέβαια την κατέχεις πραγματικά", είπα εγώ. "Εγώ πάντως, θα σου πω αυτό που σκέφτομαι. Γιατί εγώ δεν θεωρούσα, Πρωταγόρα, πως αυτό είναι κάτι που διδάσκεται. Αφού όμως το λες εσύ, εγώ δεν μπορώ να το αμφισβητήσω. Αλλά το σωστό εκ μέρους μου είναι να πω για ποιο λόγο νομίζω πως δεν πρόκειται για κάτι που διδάσκεται και γιατί δεν μπορούν οι άνθρωποι να το μεταδώσουν σε άλλους ανθρώπους. Εγώ λοιπόν θεωρώ, όπως και οι άλλοι Έλληνες, πως οι Αθηναίοι είναι σοφοί. Και βλέπω ότι, όποτε συγκεντρωνόμαστε στην εκκλησία του δήμου, όταν η πόλη πρόκειται να εκτελέσει κάποιο έργο οικοδομικό, καλούμε τους οικοδόμους ως συμβούλους στην οικοδομία, κι όταν πάλι πρόκειται για ναυπηγικό έργο, καλούμε τους ναυπηγούς, και με τον ίδιο τρόπο πράττουμε όταν πρόκειται για όλα τα αντίστοιχα έργα, για όσα δηλαδή θεωρείται πως είναι διδακτά και μπορεί κάποιος να τα μάθει με κατάλληλα μαθήματα. Εάν επιχειρήσει δε κάποιος άλλος να δώσει τη συμβουλή του στον δήμο, κάποιος που οι άνθρωποι δεν τον θεωρούν τεχνίτη σχετικό, η συνέλευση δεν τον αποδέχεται, ακόμα κι αν είναι και ωραίος και πλούσιος και από μεγάλη οικογένεια. Αντίθετα, τον κοροϊδεύουν και του φωνάζουν, μέχρι αυτός που τόλμησε να μιλήσει να φύγει μόνος του τρομοκρατημένος ή μέχρι να τον σύρουν οι τοξότες και να τον βγάλουν σηκωτό, με διαταγή των πρυτάνεων. Για τα θέματα λοιπόν που θεωρούν [οι Αθηναίοι] ότι εξαρτώνται από κάποια συγκεκριμένη τεχνογνωσία, έτσι ενεργούν. Όταν όμως πρέπει να αποφασιστεί κάποιο ζήτημα που αφορά τη διοίκηση της *πόλεως*, σηκώνεται

Νοηματική απόδοση 1ης ενότητας

Ο Πρωταγώρας δηλώνει ότι διδάσκει τους νέους την *εβουλία*, την ορθή σκέψη και απόφαση που απαιτείται για να διοικεί κανείς τα του οίκου του (τις ιδιωτικές του υποθέσεις) και τα της πόλεως (τις δημόσιες υποθέσεις). Ισχυρίζεται δηλαδή ότι με τη διδασκαλία του μπορεί να κάνει τους πολίτες ικανούς να σκέφτονται και να αποφασίζουν σωστά τόσο για ιδιωτικές τους υποθέσεις όσο και για υποθέσεις που αφορούν ζητήματα της πόλης. Στη συνέχεια ο Σωκράτης, με λεπτή ειρωνεία, αλλά ταυτόχρονα με σεβασμό στις απόψεις του συνομιλητή του, *ελέγχει* την άποψη του Πρωταγόρα και για να αποδείξει ότι η πολιτική αρετή δεν διδάσκεται, και ότι οι άνθρωποι δεν μπορούν να την μεταδώσουν σε άλλους ανθρώπους, χρησιμοποιεί δύο επιχειρήματα:

1ο επιχειρήμα: στην Εκκλησία του Δήμου, όταν γίνεται λόγος για κάποιο τεχνικό ζήτημα, δέχονται τις απόψεις μόνο των ειδικών. Αντίθετα, όταν γίνεται λόγος για ζήτημα που αφορά την πόλη, έχουν δικαίωμα όλοι οι Αθηναίοι πολίτες να εκφράσουν τη γνώμη τους ανεξαρτήτως επαγγέλματος, οικονομικής κατάστασης ή καταγωγής. Επομένως, σύμφωνα με τον Σωκράτη, όλοι κατέχουν την πολιτική αρετή, χωρίς να την έχουν διδαχθεί.

2ο επιχειρήμα: οι σπουδαίοι πολιτικοί άνδρες δεν μπορούν να διδάξουν την πολιτική αρετή στα παιδιά τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο Περικλής, ο οποίος παρόλο που διαθέτει ο ίδιος την πολιτική αρετή, δεν κατάφερε να την μεταδώσει στους γιους του και ο Αρίφρονας στον Κλεινία. Επομένως, σύμφωνα με τον Σωκράτη, η πολιτική αρετή δεν διδάσκεται.

Τέλος, ο Σωκράτης ζητά -με σεβασμό- από τον Πρωταγόρα να αναπτύξει τις δικές του απόψεις πάνω στο θέμα αυτό. Ο σοφιστής δέχεται να το κάνει ακολουθώντας την μέθοδο του μύθου.

Ερμηνευτικά σχόλια 1^{ης} ενότητας

Α. Το αντικείμενο της διδασκαλίας του Πρωταγόρα

- **"Το μάθημα [το οποίο διδάσκω] ... να μιλήσει για τα πολιτικά θέματα":** Ο Πρωταγόρας χρησιμοποιώντας την *τέχνη της λογικής* και συγκεκριμένα τους λεγόμενους *κοινούς τόπους* (προετοιμασμένα θέματα που έπρεπε οι μαθητές του να απομνημονεύσουν), δίδασκε την πολιτική αρετή σε όσους νέους της Αθήνας είχαν πολιτικές φιλοδοξίες. Η φήμη του και το πλήθος των μαθητών του στην Αθήνα ήταν δείγμα της διδακτικής αποτελεσματικότητάς του και ενίσχυαν το κύρος του στους πνευματικούς κύκλους της πόλης. Το διδακτικό του έργο συμφωνούσε με το βασικό φιλοσοφικό αξίωμά του ότι **«πάντων χρημάτων μέτρον ἐστὶν ἄνθρωπος, τῶν μὲν**

ὄντων ὡς ἔστιν, τῶν δὲ οὐκ ὄντων ὡς οὐκ ἔστιν»(δηλαδή: για όλα τα πράγματα κριτήριο είναι ο άνθρωπος: για όσα υπάρχουν, ότι υπάρχουν και για όσα δεν υπάρχουν, ότι δεν υπάρχουν), καταδεικνύοντας πως η αλήθεια είναι σχετική και όχι απόλυτη (σοφιστική θεωρία).

Ο Σωκράτης, στην ενότητα αυτή, δεν παίρνει θέση φανερά υπέρ ή κατά της σοφιστικής αντίληψης των πραγμάτων συνολικά. Προβάλλεται όμως η διαφοροποίησή του από τη θέση του Πρωταγόρα, εφόσον ο Πρωταγόρας αναφέρεται σε «ικανούς πολίτες», ενώ ο ίδιος σε «αγαθούς πολίτες». Η διαφορά αυτή βρίσκεται στη βάση του στοχασμού και της μεθόδου που επιλέγουν οι δύο πρωταγωνιστές στο έργο.

- **Ορισμός εὐβουλίας** (<εὖ + βουλευόμεαι = σκέφτομαι σωστά, παίρνω σωστές αποφάσεις): Ο Πρωταγόρας αρχίζει να απαντά με σαφήνεια στα ερωτήματα του Σωκράτη σχετικά με το αντικείμενο της διδασκαλίας του. Ισχυρίζεται ότι αυτό που διδάσκει τους νέους είναι η «εὐβουλία», δηλαδή η σωστή σκέψη και λήψη αποφάσεων για:

i) θέματα που αφορούν την **ιδιωτική ζωή** («τὰ οἰκεῖα»). Ο πολίτης, δηλαδή, θα γίνει ικανότερος στη διευθέτηση και οργάνωση των υποθέσεων του οίκου του.

ii) θέματα που αφορούν τη **δημόσια ζωή**. Ο πολίτης, δηλαδή, θα γίνει ικανός στο να πράττει και να μιλά ορθά για πολιτικά θέματα και για τις υποθέσεις της πόλεως.

Αυτό ανταποκρίνεται στο αίτημα της εποχής για ικανούς πολιτικούς ηγέτες, αλλά και πολίτες που δε θα παρασύρονται από δημαγωγούς. Οι αρχαίοι πίστευαν ότι το ήθος και η ικανότητα στη δημόσια ζωή συνοδευόταν από αντίστοιχες αρετές. Και στην ιδιωτική ζωή ίσχυε το ίδιο, καθώς η έλλειψη στον ένα τομέα θα υπονόμευε τον άλλο.

- **τὰ οἰκεῖα [πράγματα]: «οἶκος»** στην αρχαία Ελλάδα δεν σήμαινε μόνο «σπίτι», όπως σήμερα, ούτε δήλωνε μόνο την «οικογένεια» (δηλαδή το σύνολο των μελών μιας ομάδας ανθρώπων που συνδέονται με συγγενικούς δεσμούς). Ο «οἶκος», όπως λέει χαρακτηριστικά ο Αριστοτέλης στα *Πολιτικά* του, ήταν η μικρότερη μονάδα, το μικρότερο συστατικό στοιχείο της κοινωνίας: φυσικά, ειδικά στις αρχαϊκές κοινωνίες, ο οίκος ήταν συνδεδεμένος και με την κατοχή γης (αυτό δεν ίσχυε πια αναγκαστικά σε κοινωνίες όπως η Αθήνα του 5^{ου} αιώνα, με ανεπτυγμένη εμπορική και βιοτεχνική οικονομία). Το χαρακτηριστικό του οίκου πάντως, στο ιδεολογικό επίπεδο, ήταν ότι είχε μια συνέχεια μέσα στον χρόνο, είχε παρελθόν (τους προγόνους) και μέλλον (τους απογόνους). Γι' αυτό και ήταν υποχρέωση κάθε ενήλικου άνδρα να σεβαστεί το παρελθόν του οίκου του και να εξασφαλίσει τη συνέχειά του στο μέλλον. Άρα, η κοινωνική στάση και το ήθος κάθε άνδρα είχε συνέπειες όχι μόνο ατομικές, αλλά και ως προς τη συντήρηση και διατήρηση του κύρους του οίκου του. Τα «οἰκεῖα» είναι,

Απαντήσεις στις ερωτήσεις του σχολικού

1. Πώς κρίνετε τη στάση του αθηναϊκού δήμου, όπως την περιγράφει ο Σωκράτης, απέναντι στους ειδικούς πάνω σε κάποια συγκεκριμένα ζητήματα και απέναντι στους πολίτες που, σε γενικά θέματα, θέλουν να δώσουν τη γνώμη τους στην πολιτική συνέλευση; Ποια θεωρείτε ότι είναι η στάση των σημερινών πολιτικών κοινωνιών απέναντι στο θέμα

Απάντηση

Στην Εκκλησία του Δήμου, όταν οι Αθηναίοι συζητούσαν για θέματα που απαιτούσαν ιδιαίτερη τεχνογνωσία, θεωρούσαν σωστό να δέχονται τη γνώμη μόνο των ειδικών. Η στάση αυτή των Αθηναίων κρίνεται σωστή, γιατί μόνο οι ειδικοί είναι αρμόδιοι να δώσουν σωστές συμβουλές για θέματα της ειδικότητάς τους. Μόνο αυτοί μπορούν να ενημερώσουν σωστά τους πολίτες και να φωτίσουν πολύπλευρα ένα τέτοιο ζήτημα, ώστε η πολιτεία να φτάσει στη λήψη των ορθότερων δυνατών αποφάσεων.

Από την άλλη, το δικαίωμα και το χρέος όλων των πολιτών να εκφράζουν ελεύθερα τις απόψεις τους (ισηγορία, παρρησία) για θέματα που αφορούσαν την πόλη αποτελούσε απαραίτητη και αναγκαία προϋπόθεση για την ομαλή και σωστή λειτουργία της άμεσης δημοκρατίας που υπήρχε τότε στην Αθήνα. Καθώς οι Αθηναίοι διέθεταν σε μεγάλο βαθμό πολιτική ωριμότητα, φωτίζονταν ολόπλευρα τα θέματα και όλοι μαζί οδηγούνταν στη λήψη μιας ορθής απόφασης.

Στις σημερινές κοινωνίες ζητείται επίσης η γνώμη των ειδικών για θέματα που απαιτούν ειδικές γνώσεις. Οι ειδικοί, όμως, δεν αγορεύουν στη Βουλή, αλλά κατέχουν υπεύθυνες θέσεις σε υπουργεία και δημόσιες υπηρεσίες δίπλα σε πρόσωπα με πολιτικές ευθύνες. Έτσι, οι αποφάσεις λαμβάνονται έπειτα από εμπεριστατωμένες μελέτες εξειδικευμένων προσώπων. Όμως, στα πολιτικά ζητήματα δεν μπορεί να ισχύσει ό,τι ίσχυε στην αρχαία Αθήνα. Η τεράστια αύξηση του πληθυσμού εμποδίζει την έκφραση πολιτικού λόγου στη Βουλή από το σύνολο των πολιτών. Σήμερα, η δημοκρατία είναι έμμεση και αντιπροσωπευτική, καθώς οι πολίτες αντιπροσωπεύονται από τους βουλευτές. Μπορούν, ωστόσο, να εκφράσουν τη γνώμη τους ως άτομα σε πολιτικά θέματα μέσω διάφορων συλλογικών οργάνων της τοπικής αυτοδιοίκησης ή συνδικαλιστικών κινημάτων ή μέσω του τύπου και γενικά των μέσων μαζικής ενημέρωσης.

δ. Τέλος, ούτε η περίπτωση του Κλεινία μπορεί να θεωρηθεί παράδειγμα ικανό να αποδείξει ότι η πολιτική αρετή δεν διδάσκεται. Ο Κλεινίας αποτελούσε μια ειδική περίπτωση μαθητή, ανεπίδεκτου μαθήσεως. Συνιστά δηλαδή μια **μεμονωμένη περίπτωση, μια εξαίρεση στον κανόνα**, στην οποία δεν μπορούμε να βασιστούμε για να συνάγουμε γενικά και ασφαλή συμπεράσματα.

Εξετάζοντας συνολικά την επιχειρηματολογία του Σωκράτη οδηγούμαστε στις εξής διαπιστώσεις και συμπεράσματα:

α. Τα επιχειρήματά του είναι **εμπειρικά** και **περιγραφικά**. Δίνονται με παραδείγματα και όχι με την αλληλουχία διεισδυτικών σκέψεων, όπως θα ήταν αναμενόμενο από τον Σωκράτη. Επομένως, φαίνεται να ανήκουν στην κατηγορία των επιχειρημάτων που ο Αριστοτέλης ονομάζει «ἐξ εἰκότων», δηλαδή πιθανολογικά.

β. Τα επιχειρήματά του εμπεριέχουν **αντιφάσεις**: από τη μία ο φιλόσοφος ισχυρίζεται ότι όλοι κατέχουν την πολιτική αρετή, ενώ από την άλλη διαπιστώνεται ότι υπάρχουν και κάποιοι που δεν την έχουν, όπως οι γιοι του Περικλή ή ο Κλεινίας. Όλες αυτές οι αδυναμίες της επιχειρηματολογίας του Σωκράτη προκαλούν εντύπωση. **Όπως, όμως, θα διαπιστώσουμε και στην πορεία του διαλόγου, στην πραγματικότητα εδώ ο φιλόσοφος προσαρμόζει την επιχειρηματολογία του στις απαιτήσεις της περίπτωσης και προσποιείται ότι υποστηρίζει το μη «διδασκόν» της αρετής, για να προκαλέσει φιλοσοφική αντιπαράθεση με τον Πρωταγόρα, ώστε να εμβαθύνει στην άποψη του συνομιλητή του, να την εξετάσει πολύπλευρα και να ελέγξει τις λογικές αντοχές της επιχειρηματολογίας του.** Βέβαιος ότι ο σοφιστής θα αποτύχει στην προσπάθειά του, σκοπεύει να αναπτύξει την πειστική του επιχειρηματολογία στη συνέχεια.

Πρόσθετες ασκήσεις εμπέδωσης

1. Τι υποστηρίζει ότι διδάσκει ο Πρωταγόρας και σε τι αποσκοπεί με τη διδασκαλία του;
2. Ποιος ήταν ο ρόλος του «πράττειν» και του «λέγειν» στην πολιτική ζωή των αρχαίων ελληνικών πόλεων του πέμπτου π.Χ. αι. και ειδικότερα της Αθήνας;
3. Πώς αντιδρά ο Σωκράτης στην απάντηση που δίνει ο Πρωταγόρας σχετικά με το αντικείμενο διδασκαλίας του; Ποιο χαρακτηριστικό στοιχείο της προσωπικότητάς του αποκαλύπτεται μέσα από τον συγκεκριμένο τρόπο αντίδρασης;
4. «Εγώ λοιπόν θεωρώ, όπως και οι άλλοι Έλληνες, πως οι Αθηναίοι είναι σοφοί»: Να σχολιάσετε την άποψη που διατυπώνει ο Σωκράτης στο σημείο αυτό για τους

Δεύτερη ενότητα (320d – 321b)

Πρωτότυπο κείμενο - Μετάφραση

Ενότητα 2^η (320d-321b5) - Η αρχή της δημιουργίας του ανθρώπου

Ἦν γάρ ποτε χρόνος ὅτε θεοὶ μὲν ἦσαν, θνητὰ δὲ γένη οὐκ ἦν. ἐπειδὴ δὲ καὶ τούτοις χρόνος ἦλθεν εἰμαρμένος γενέσεως, τυποῦσιν αὐτὰ θεοὶ γῆς ἔνδον ἐκ γῆς καὶ πυρὸς μείζαντες καὶ τῶν ὅσα πυρὶ καὶ γῆ κεράννυται. ἐπειδὴ δ' ἄγειν αὐτὰ πρὸς φῶς ἔμελλον, προσέταξαν Προμηθεὶ καὶ Ἐπιμηθεὶ κοσμήσαι τε καὶ νεῖμαι δυνάμεις ἐκάστοις ὡς πρέπει. Προμηθεὶ δὲ παραιτεῖται Ἐπιμηθεὺς αὐτὸς νεῖμαι, «Νείμαντος δέ μου», ἔφη, «ἐπίσκεψαι»· καὶ οὕτω πείσας νέμει. νέμων δὲ τοῖς μὲν ἰσχὺν ἄνευ τάχους προσῆπτεν, τοὺς δ' ἄσθενεστέρους τάχει ἐκόσμει· τοὺς δὲ ὥπλιζε, τοῖς δ' ἄοπλον διδούς φύσιν ἄλλην τιν' αὐτοῖς ἐμηχανᾶτο δύναμιν εἰς σωτηρίαν. ἃ μὲν γὰρ αὐτῶν σμικρότητι ἠμπισχεν, πτηνὸν φυγὴν ἢ κατάγειον οἴκησιν ἔνεμεν· ἃ δὲ ἠῤῥξε μεγέθει, τῷδε αὐτῷ αὐτὰ ἔσφριεν· καὶ τᾶλλα οὕτως ἐπανισῶν ἔνεμεν. ταῦτα δὲ ἐμηχανᾶτο εὐλάβειαν ἔχων μὴ τι γένος αἰστωθεῖη· ἐπειδὴ δὲ αὐτοῖς ἀλληλοφθοριῶν διαφυγὰς ἐπήρκεσε, πρὸς τὰς ἐκ Διὸς ὄρας εὐμάρειαν ἐμηχανᾶτο ἀμφιεννὺς αὐτὰ πυκναῖς τε θριξίν καὶ στερεοῖς δέρμασιν, ἱκανοῖς μὲν ἀμῦναι χειμῶνα, δυνατοῖς δὲ καὶ καύματα, καὶ εἰς εὐνάς ἰοῦσιν ὅπως ὑπάρχοι τὰ αὐτὰ ταῦτα στρωμνὴ οἰκεία τε καὶ αὐτοφυῆς ἐκάστω· καὶ ὑποδῶν τὰ μὲν ὀπλαῖς, τὰ δὲ [θριξίν καὶ] δέρμασιν στερεοῖς καὶ ἀναίμοις. τούντεῦθεν τροφὰς ἄλλοις ἄλλας ἐξεπόριζεν, τοῖς μὲν ἐκ γῆς βοτάνην, ἄλλοις δὲ δένδρων καρπούς, τοῖς δὲ ῥίζας· ἔστι δ' οἷς ἔδωκεν εἶναι τροφήν ζῶων ἄλλων βοράν· καὶ τοῖς μὲν ὀλιγογονίαν προσῆψε, τοῖς δ' ἀναλισκομένοις ὑπὸ τούτων πολυγονίαν, σωτηρίαν τῷ γένει πορίζων.

ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ἦν γάρ ποτε χρόνος ὅτε θεοὶ μὲν ἦσαν, θνητὰ δὲ γένη οὐκ ἦν. ἐπειδὴ δὲ καὶ τούτοις χρόνος ἦλθεν εἰμαρμένος γενέσεως, τυποῦσιν αὐτὰ θεοὶ γῆς ἔνδον ἐκ γῆς καὶ πυρὸς μείζαντες καὶ τῶν ὅσα πυρὶ καὶ γῆ κεράννυται.

ἐπειδὴ δ' ἄγειν αὐτὰ πρὸς φῶς ἔμελλον, προσέταξαν Προμηθεὶ καὶ Ἐπιμηθεὶ κοσμήσαι τε καὶ νεῖμαι δυνάμεις ἐκάστοις ὡς πρέπει.

Προμηθεὶ δὲ παραιτεῖται Ἐπιμηθεὺς αὐτὸς νεῖμαι

«Νείμαντος δέ μου», ἔφη, «ἐπίσκεψαι»·

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ἦταν λοιπὸν κάποτε μια εποχή, που υπήρχαν θεοί, ἀλλὰ δεν υπήρχαν ζῶα.

Και ὅταν ἦρθε και γι' αὐτὰ ο καθορισμένος ἀπὸ τὴ μοῖρα καιρὸς γιὰ τὴ γέννησή τους, τὰ πλάθουν οἱ θεοὶ μέσα στὴ γῆ ἀφοῦ ἔκαναν ἕνα μείγμα ἀπὸ χῶμα καὶ φωτιά· ἀπ' ὅ,τι μπορεῖ νὰ ἐνωθεῖ μὲ χῶμα καὶ φωτιά.

Και ὅταν ἐπρόκειτο νὰ τὰ φέρουν στο φῶς, ἔδωσαν ἐντολή στὸν Προμηθεὶ καὶ τὸν Ἐπιμηθεὶ νὰ τὰ φροντίσουν καὶ νὰ μοιράσουν στο καθένα δυνάμεις, ὅπως ταιριάζει.

Ὅμως, ὁ Ἐπιμηθεὶς ζητᾶ ἀπὸ τὸν Προμηθεὶ ὡς χάρη νὰ κάνει ὁ ἴδιος τὴ μοιρασιά:

«Κι ἀφοῦ κάνω ἐγὼ τὴ μοιρασιά», εἶπε, «ἐσύ νὰ

Ετυμολογικά και ομόρριζα στη Νέα Ελληνική

Γένη, γενέσεως, γένος, ὀλιγογονίαν, πολυγονίαν, γένει < γίγνομαι: γέννηση, γενεά, γενιά, γενέτειρα, γενετήσιος, γενέθλιος, γηγενής, εγγενής, συγγενής, γενικός, γόνος, γονέας, γονικός, γονίδιο, γόνιμος, γονιμότητα, υπογονιμότητα, νεογνό, γνήσιος

εἶμαρμένος < μείρομαι: μέρος, μερίδα, μερίδιο, μερικός, μερτικό, μέρισμα, απόμερος, παράμερος, ανωμερίτης, κατωμερίτης, επιμερισμός, καταμερισμός, μοίρα, μοιραίος, άμοιρος, δύσμοιρος, κακόμοιρος, μεμψίμοιρος, μοίραρχος, μοιρολό(γ)ι, μοιρολάτρης, μοιρολατρικός, μοιρασιά, μοίρασμα, μοίραρχος, μοιρογνωμόνιο, μόριο, συμμορία

μείζαντες < μείγνυμι: μείγμα, μείξη, μ(ε)ικτός, πρόσμειξη, ανάμ(ε)ιξη, ανάμ(ε)ικτος, σύμμειξη, σύμμικτος, επιμιξία, αιμομιξία, μιγάς, αμιγής

κεράννυται < κεράννυμαι: κέρασμα, κράμα, κράση, κρασί, κρατήρας, άκρατος, εύκρατος, ακέραστος

ἄγειν < ἄγω: αγωγή, αγωγός, παραγωγός, δημαγωγός, προσαγωγός, νηπιαγωγός, αγώνας, άγημα, άξονας, απαγωγή, συναγωγή, διαγωγή, εισαγωγέας, αρχηγός, στρατηγός, λοχαγός, ξεναγός, άμαξα, παρείσακτος, πλοηγός, ξεναγός, λοχαγός, χορηγός, σύναξη, υδραγωγείο, άξονας

προσέταξαν < πρὸς + τάττ(σσ)ω: τάγμα, διάταγμα, πρόσταγμα, σύνταγμα, διαταγή, επιταγή, προσταγή, συνταγή, υποταγή, νομοταγής, άτακτος, απότακτος, ανυπότακτος, ανάταξη, παράταξη, σύνταξη, ένταξη, πρόταξη, επίταξη, μετάταξη, ανακατάταξη, αταξία, (αρχι)συντάκτης, συντακτικό, επιτακτικός, τακτός.

νεῖμαι, νείμαντος, νέμων, ἔνεμεν < νέμω: νομός, νόμος, νομικός, νομική, νομαδικός, νέμεση, νόμισμα, νομισματικός, διανομέας, διανομή, κατανομή, απονομή, αστυνομία, αστυνομικός, αστυνόμος, τροχονόμος, αγορανομία, παρανομία, παράνομος, υπόνομος, ανομία, δασονομία, δασονόμος, οικονομία, οικονόμος, χειρονομία, αυτονομία, αυτόνομος, ταξινόμηση, εξοικονόμηση, νομοθέτης, νομοθεσία, νομοσχέδιο, νομοταγής, νομομαθής, νομάς

ἐπίσκεψαι < ἐπί + σκοπέω -ῶ: σκοπός, σκοπία, σκόπιμος, σκόπελος, σκέψη, σκεπτικός, σκεπτικισμός, απερίσκεπτος, αυτοσκοπός, κερδοσκοπός, οίωνοσκοπός, καιροσκοπός, ωροσκοπός, άσκοπος, επίσκοπος, κατάσκοπος, πρόσκοπος, ανασκόπηση, βιντεοσκόπηση, επισκόπηση, προεπισκόπηση, δημοσκόπηση, βυθοσκόπηση, ακτινοσκόπηση, βολιδοσκόπηση, κερδοσκοπία, κατασκοπία, τηλεσκόπιο, περισκόπιο, στηθοσκόπιο, μικροσκόπιο, ωροσκόπιο, σκοποβολή, σύσκεψη, συνδιάσκεψη, περίσκεψη, επίσκεψη, επισκέψιμος, σκεπτικιστής

πείσας < πείθω: πειθήνιος, πειθαναγκασμός, πιθανός, πιθανότητα, πίστη, πιστός, πειστήριο, πειστικός, πειθαρχία, πεισιθανάτιος, πείσμα, πεισματάρης

προσῆπτεν < πρὸς + ἄπτω: αφή, επαφή, συναφής, συνάφεια, απτός, αφήδα, αιμιμαχία, απσίκορος, σύναψη, επισύναψη, έξαψη, άναμμα, προσάναμμα, αναπτήρας, αφθώδης

διδούς < δίδωμι: δόση, παράδοση, έκδοση, μετάδοση, δοσολογία, δοσίλογος, μισθοδοσία, λογοδοσία, ηλεκτροδότηση, σηματοδότης, δότης, αιμοδότης, καταδότης, εκδοτικός, αποδοτικός, ενδοτικός, μεταδοτικός, δώρο, δωροθέτης, δωρεά, δωροδοκία, ανέκδοτος, παραδοτέος

εὐμάρεια < εὐμαρής < εὖ + μάρη (= χέρι)

B. Ερμηνευτικές ασκήσεις

1. Με ποια φράση αρχίζει ο Πρωταγόρας τη μυθολογική του διήγηση; Να αναφερθείτε στον ρόλο και στη λειτουργία της συγκεκριμένης φράσης.
2. Στην αρχή αυτής της ενότητας ο Πρωταγόρας αναφέρεται στην ύπαρξη θεών και στη δημιουργία από αυτούς των έμβιων όντων. Πώς συμβιβάζεται η άποψη αυτή με τον εκπεφρασμένο θρησκευτικό αγνωστικισμό του σοφιστή;
3. Σύμφωνα με τον πρωταγόρειο μύθο, η δημιουργία των έμβιων όντων συντελείται στο εσωτερικό της γης. Ποια παραδοσιακή αρχαιοελληνική αντίληψη απηχεί η συγκεκριμένη θέση;
4. Ποια στοιχεία, σύμφωνα πάντα με τον μύθο του Πρωταγόρα, χρησιμοποίησαν οι θεοί για να σχηματίσουν την εξωτερική μορφή των έμβιων όντων; Ποιες προγενέστερες κοσμολογικές αντιλήψεις σχετικά με τη γένεση των ζωικών ειδών αναπαράγει στο σημείο αυτό ο σοφιστής;
5. Σε ποιους ανέθεσαν οι θεοί τον βιολογικό εξοπλισμό των έμβιων όντων; Ποιες ιδιότητες του χαρακτήρα τους αποκαλύπτει η ετυμολογία των ονομάτων τους;
6. Ποια σκοπιμότητα εξυπηρετεί στην εξέλιξη του μύθου πρωτοβουλία του Επιμηθέα να αναλάβει μόνος του τον εξοπλισμό των έμβιων όντων;
7. Με ποιον τρόπο εξόπλισε τα έμβια όντα ο Επιμηθέας και τι επιδίωξε να επιτύχει;
8. Ποια εκφραστικά μέσα χρησιμοποιεί στη διήγησή του ο Πρωταγόρας, προκειμένου να αποδώσει με παραστατικότητα και σαφήνεια τη μέριμνα του Επιμηθέα για εξασφάλιση ισορροπίας στο οικοσύστημα;

Τρίτη ενότητα (321b – 322a)

Πρωτότυπο κείμενο - Μετάφραση

Ενότητα 3^η (321b6-322a) - Η κλοπή της φωτιάς

ἄτε δὴ οὖν οὐ πάνυ τι σοφὸς ὢν ὁ Ἐπιμηθεὺς ἔλαθεν αὐτὸν καταναλώσας τὰς δυνάμεις εἰς τὰ ἄλογα· λοιπὸν δὴ ἀκόσμητον ἔτι αὐτῷ ἦν τὸ ἀνθρώπων γένος, καὶ ἠπόρει ὅτι χρήσαιτο. ἀποροῦντι δὲ αὐτῷ ἔρχεται Προμηθεὺς ἐπισκεψόμενος τὴν νομὴν, καὶ ὄρᾳ τὰ μὲν ἄλλα ζῶα ἐμμελῶς πάντων ἔχοντα, τὸν δὲ ἄνθρωπον γυμνόν τε καὶ ἀνυπόδητον καὶ ἄστρωτον καὶ ἄοπλον· ἤδη δὲ καὶ ἡ εἰμαρμένη ἡμέρα παρῆν, ἐν ἧ ἔδει καὶ ἄνθρωπον ἐξιέναι ἐκ γῆς εἰς φῶς. ἀπορία οὖν σχόμενος ὁ Προμηθεὺς ἦντινα σωτηρίαν τῷ ἀνθρώπῳ εὕροι, κλέπτει Ἥφαιστου καὶ Ἀθηνᾶς τὴν ἔντεχνον σοφίαν σὺν πυρί — ἀμήχανον γὰρ ἦν ἄνευ πυρὸς αὐτὴν κτητὴν τῷ ἢ χρησίμην γενέσθαι — καὶ οὕτω δὴ δωρεῖται ἀνθρώπῳ. τὴν μὲν οὖν περὶ τὸν βίον σοφίαν ἄνθρωπος ταύτῃ ἔσχεν, τὴν δὲ πολιτικὴν οὐκ εἶχεν· ἦν γὰρ παρὰ τῷ Δίῳ. τῷ δὲ Προμηθεὶ εἰς μὲν τὴν ἀκρόπολιν τὴν τοῦ Διὸς οἴκησιν οὐκέτι ἐνεχώρει εἰσελθεῖν — πρὸς δὲ καὶ αἱ Διὸς φυλακαὶ φοβεραὶ ἦσαν — εἰς δὲ τὸ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ Ἥφαιστου οἶκημα τὸ κοινόν, ἐν ᾧ ἐφιλοτεχνεῖται, λαθὼν εἰσέρχεται, καὶ κλέψας τὴν τε ἔμπυρον τέχνην τὴν τοῦ Ἥφαιστου καὶ τὴν ἄλλην τὴν τῆς Ἀθηνᾶς δίδωσιν ἀνθρώπῳ, καὶ ἐκ τούτου εὐπορία μὲν ἀνθρώπῳ τοῦ βίου γίγνεται, Προμηθεὶ δὲ δι' Ἐπιμηθεὶ ὕστερον, ἥπερ λέγεται, κλοπῆς δίκη μετῆλθεν.

ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

ἄτε δὴ οὖν οὐ πάνυ τι σοφὸς ὢν ὁ Ἐπιμηθεὺς ἔλαθεν αὐτὸν καταναλώσας τὰς δυνάμεις εἰς τὰ ἄλογα·

λοιπὸν δὴ ἀκόσμητον ἔτι αὐτῷ ἦν τὸ ἀνθρώπων γένος,
καὶ ἠπόρει ὅτι χρήσαιτο.

ἀποροῦντι δὲ αὐτῷ ἔρχεται Προμηθεὺς ἐπισκεψόμενος τὴν νομὴν, καὶ ὄρᾳ τὰ μὲν ἄλλα ζῶα ἐμμελῶς πάντων ἔχοντα,
τὸν δὲ ἄνθρωπον γυμνόν τε καὶ ἀνυπόδητον
καὶ ἄστρωτον καὶ ἄοπλον·

ἤδη δὲ καὶ ἡ εἰμαρμένη ἡμέρα παρῆν,
ἐν ἧ ἔδει καὶ ἄνθρωπον ἐξιέναι ἐκ γῆς εἰς φῶς.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Επειδὴ πραγματικά ὁμοῦς ὁ Ἐπιμηθεὺς δὲν ἦταν καὶ πολὺ σοφός, ξόδεψε χωρὶς νὰ το καταλάβει ὅλες τις δυνάμεις στα ἄλογα ζῶα ·

τοῦ ἔμνεω ὡστόσο ἀφρόντιστο (ἀκαλλώπιστο) ἀκόμα το γένος τῶν ἀνθρώπων καὶ δὲν ἤξερε τι νὰ κάνει.

Ἐνῶ λοιπὸν ἐκεῖνος βρισκόταν σε ἀμηχανία, ἔρχεται σ' αὐτόν ὁ Προμηθεὺς γιὰ νὰ ἐπιθεωρήσει τὴ μοιρασιά. Καὶ βλέπει τὰ ἄλλα ζῶα νὰ εἶναι ἐφοδιασμένα με ὅλα τὰ κατάλληλα μέσα, τὸν ἄνθρωπο ὁμοῦς γυμνὸ καὶ ἀνυπόδητο καὶ δίχως σκεπάσματα καὶ δίχως ὅπλα.

Ὠστόσο εἶχε φτάσει κιόλας ἡ ὀρισμένη ἀπὸ τὴ μοῖρα μέρα κατὰ τὴν ὁποία ἔπρεπε καὶ ὁ ἄνθρωπος νὰ βγεῖ ἀπὸ τὴ γῆ στο φῶς.

συνήθεια, η τάξη, η αρμονία, το δίκαιο, iii) η κρίση, η γνώμη, η απόφαση, iv) κάθε ενέργεια που αποσκοπεί στη διατήρηση και απονομή του νόμου, v) η δικαστική διαδικασία, η εκδίκαση μιας απόφασης και vi) η δικαστική απόφαση, η τιμωρία, το πρόστιμο. *[ερμηνευτικό σχολικού βιβλίου]*

Αισθητικά σχόλια (στις ενότητες 2 και 3)

Αισθητικά ο μύθος του Πρωταγόρα παρουσιάζει συνδυασμό στοιχείων λαϊκού ύφους και σχημάτων λόγου:

Στοιχεία λαϊκού ύφους στη 2^η και 3^η ενότητα:

- Η φράση: «Ἦν γάρ ποτε χρόνος» [τυπική αρχή μυθικών διηγήσεων, χρονική αοριστία],
- Απλή σύνταξη:
 - ✓ μικροπερίοδος λόγος
 - ✓ παρατακτική σύνδεση
 - ✓ επαναλήψεις (κυρίως ρημάτων: «νέμω», «μηχανῶμαι», «προσάπτω», «ἀπορῶ», «δίδωμι»)
 - ✓ συχνή χρήση του «οὖν» και του «ἐπειδή»
 - ✓ απλή διαδοχή γεγονότων και όχι αναφορά σε αιτιώδεις σχέσεις
 - ✓ παράλειψη άρθρου

Παραδείγματα ποιητικών εκφράσεων: χρόνος ἦλθεν, γῆς ἔνδον, ἄοπλον φύσιν, σμικρότητι ἦμπισχεν, πτηνὸν φυγὴν, τῷδε αὐτῷ (αντί αὐτῷ τούτῳ), αἴστωθείη, ἀλληλοφοριῶν, διαφυγὰς ἐπήρκεσε κ.ά.

Σχήματα λόγου:

Σχήμα χιασμού:

«ἐκ γῆς καὶ πυρὸς ... ὅσα πυρὶ καὶ γῆ»

Ρητορικά σχήματα (διαιρέσεις): «ἱκανοῖς μὲν ἀμῦναι χειμῶνα, δυνατοῖς δὲ καὶ καύματα»

Σχήμα μείωσης και λιτότητας: «οὐ πάνυ τι» αντί «ἐλάχιστα»: τονίζει την απρονοησία του Επιμηθέα ως αποτέλεσμα της πνευματικής του κατωτερότητας (βλ. **ανάλυση του σχήματος αυτού στα ερμηνευτικά σχόλια**).

Αντιθέσεις:

«... τὰ μὲν ἄλλα ζῶα ἐμμελῶς πάντων ἔχοντα, τὸν δὲ ἄνθρωπον γυμνόν τε ...»: τονίζεται η διαφορά του ανθρώπου από τα άλλα ζώα όσον αφορά την κατανομή εφοδίων

«... ἐκ γῆς εἰς φῶς»: η αντίθεση τονίζει την έξοδο από το σκοτάδι της αφάνειας και της ανυπαρξίας στο φως της ύπαρξης, αλλά και την ανοδική πορεία από τον σκοτεινό κόσμο των βιολογικών εξαρτήσεων στο φως της γνώσης που κατακτά σταδιακά και με αγώνες το νοήμον ον.

Πολυσύνδετο σχήμα:

«... γυμνόν τε καὶ ἀνυπόδητον καὶ ἄστρωτον καὶ ἄοπλον»: τονίζονται οι ελλείψεις του ανθρώπου σε σχέση με τα άλλα έμβια όντα

Βραχυλογία:

«ἦν γὰρ παρὰ τῷ Διὶ» αντί «ἦ γὰρ πολιτικὴ τέχνη ἦν παρὰ τῷ Διὶ»

Αυτός ο τρόπος γραφής από τη μία ακολουθεῖ το περίτεχνο ύφος των σοφιστών και από την άλλη την αφέλεια και φυσικότητα του λαϊκού τρόπου έκφρασης που ταιριάζει στην αφήγηση του μύθου.

Περίφραση:

«τό ἄνθρώπων γένος»

Υπερβατό:

«τό τῆς Ἀθηνᾶς καὶ Ἡφαίστου οἴκημα»

Απαντήσεις στις ερωτήσεις του σχολικού

1. Παρατηρήστε πώς χαρακτηρίζονται μέσα στο κείμενο του Πρωταγόρα οι δραστηριότητες που σήμερα ονομάζουμε «τεχνολογία». Σχολιάστε αυτούς τους χαρακτηρισμούς.

Απάντηση

Στο κείμενο του Πρωταγόρα αναφέρονται δραστηριότητες που σήμερα ονομάζουμε «τεχνολογία». Αυτές είναι τα δώρα που προσέφερε ο Προμηθέας στο ανθρώπινο γένος: η «έντεχνος σοφία» και η «έμπυρος τέχνη». Πιο αναλυτικά:

α. Η «**έντεχνος σοφία**»: το επίθετο «έντεχνος» υποδηλώνει αυτόν που είναι μέσα στα όρια της τέχνης, τον έμπειρο, τον επιδέξιο. Στη φράση «έντεχνος σοφία», η λέξη «σοφία» υποδηλώνει τη σοφία που εμπεριέχει την τέχνη, τη σοφία που συμπορεύεται με την τέχνη, τις τεχνικές γνώσεις. Αρχικά η έννοια της σοφίας έχει κυρίως να κάνει με τη δεξιότητα και την εμπειρία σε κάποια τέχνη, την αρχιτεκτονική, τη γλυπτική, τη μεταλλουργία, την ιατρική, κ.τ.λ. Ο προσδιορισμός «έντεχνος» επιτρέπει εδώ στον Πρωταγόρα να διευκρινίσει, επομένως, πως αυτού του είδους τη σοφία εννοεί και όχι αυτή που συνδέουμε με τη γνώση των επιστημών και τη φιλοσοφία, δηλαδή τις θεωρητικές γνώσεις. Ως προς τις καλές τέχνες, η έντεχνη σοφία δεν σχετίζεται με τη σύλληψη της ιδέας ενός καλλιτεχνικού έργου, αλλά με την αναγκαιότητα χρήσης τεχνικών γνώσεων και εργαλείων για τη δημιουργία κάποιων από αυτά (π.χ. Αρχιτεκτονική, γλυπτική).

Κατανοούμε, λοιπόν, τον όρο ως **τεχνογνωσία**, η οποία επιτρέπει στον άνθρωπο να προβεί σε επινοήσεις και εφαρμογές σωτήριες για τη ζωή του και προωθητικές για την εν γένει παρουσία του στον κόσμο. Ειδικότερα, η τεχνογνωσία συνδέεται με τις **τεχνικές δεξιότητες** και την **κατασκευαστική ικανότητα** του ανθρώπου. Αυτό σημαίνει ότι ο άνθρωπος είναι σε θέση να συλλάβει και να οργανώσει τη διαδικασία της **εργασίας**, η οποία συμπυκνώνει με τον καλύτερο τρόπο το άλμα του πρώην, απλώς «ζωικού οργανισμού» σε ήδη άνθρωπο που αποδεσμεύεται σταδιακά από τις αλυσίδες της βιολογικής νομοτέλειας και προ-νοεί για τις επόμενες στιγμές της ζωής του. Συνδεδεμένη με τη **διαδικασία της εργασίας είναι η διαδικασία κατασκευής και επινόησης, καλλιέργειας και αγωγής**. Με την κατασκευαστική και επινοητική ικανότητα ο άνθρωπος δίνει υπόσταση στους σχεδιασμούς του και τα ευρήματα του νου του, κατασκευάζοντας σπίτια, σκεύη, εργαλεία, όπλα, αλλά και προβαίνει σε επινοήσεις συμβολικών συστημάτων όπως η γλώσσα, η γραφή, η αρίθμηση, που διευρύνουν τα όρια της ελευθερίας του σε σχέση με τη βιολογική αιτιότητα. Με την καλλιέργεια (γης, γραμμμάτων, τεχνών και καλών τεχνών) και την αγωγή διαμορφώνει σκόπιμα τις προϋποθέσεις για παραγωγή έργων και μέσων και για νέες δημιουργίες μέσα από την αξιοποίηση εργαλείων και γνώσεων τεχνικής. Όμως, η συνολική διαδικασία γίνεται συγχρόνως και τρόπος αγωγής της φύσης του, τρόπος εξέλιξης και διαμόρφωσής του, καθώς περιέρχεται στη θέση να ελέγξει τα πάθη του, να τιθασεύσει το ένστικτο και να οργανώσει τις άμυνες του εαυτού του στον αγώνα επιβίωσης.

β. Η «**έμπυρος τέχνη**»: Η φωτιά, η πρώτη μεγάλη πηγή ενέργειας που έμαθε να μεταχειρίζεται ο άνθρωπος, εύλογα τοποθετείται στη βάση όλων των έως τότε τεχνολογικών κατακτήσεων. Ως πηγή ενέργειας υπήρξε αναγκαία συνθήκη για να οδηγηθεί ο άνθρωπος στα υψηλά τεχνικά επιτεύγματα και να αντισταθμίσει με αυτά τη φυσική αδυναμία του. Η «έμπυρος τέχνη» εκφράζει την εφαρμοσμένη, την κατασκευαστική εκδήλωση της ανθρώπινης δραστηριότητας. Είναι η πρακτική εφαρμογή των τεχνικών γνώσεων κυρίως με

Τέταρτη ενότητα (322a – 323a)

Πρωτότυπο κείμενο - Μετάφραση

Ενότητα 4^η (322a-323a) - Η πολιτική αρετή, κοινό δώρο του Δία στους ανθρώπους, απαραίτητη ιδιότητα για τη συγκρότηση κοινωνιών

Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος θείας μετέσχε μοίρας, πρῶτον μὲν διὰ τὴν τοῦ θεοῦ συγγένειαν ζῶων μόνον θεοὺς ἐνόμισεν, καὶ ἐπεχείρει βωμούς τε ἰδρῦεσθαι καὶ ἀγάλματα θεῶν· ἔπειτα φωνὴν καὶ ὀνόματα ταχὺ διηρθρώσατο τῇ τέχνῃ, καὶ οἰκήσεις καὶ ἐσθῆτας καὶ ὑποδέσεις καὶ στρωμνάς καὶ τὰς ἐκ γῆς τροφὰς ἠῦρετο. οὕτω δὴ παρεσκευασμένοι κατ' ἀρχὰς ἄνθρωποι ὄκουν σποράδην, πόλεις δὲ οὐκ ἦσαν· ἀπώλλυντο οὖν ὑπὸ τῶν θηρίων διὰ τὸ πανταχῆ αὐτῶν ἀσθενέστεροι εἶναι, καὶ ἡ δημιουργικὴ τέχνη αὐτοῖς πρὸς μὲν τροφήν ἰκανὴ βοηθὸς ἦν, πρὸς δὲ τὸν τῶν θηρίων πόλεμον ἐνδεής —πολιτικὴν γὰρ τέχνην οὐπω εἶχον, ἧς μέρος πολεμική—ἐζήτουν δὴ ἀθροίζεσθαι καὶ σφάζεσθαι κτίζοντες πόλεις· ὅτ' οὖν ἀθροισθεῖεν, ἠδίκουν ἀλλήλους ἅτε οὐκ ἔχοντες τὴν πολιτικὴν τέχνην, ὥστε πάλιν σκεδαννύμενοι διεφθείροντο. Ζεὺς οὖν δείσας περὶ τῷ γένει ἡμῶν μὴ ἀπόλοιτο πᾶν, Ἑρμῆν πέμπει ἄγοντα εἰς ἄνθρώπους αἰδῶ τε καὶ δίκην, ἵν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί. ἐρωτᾷ οὖν Ἑρμῆς Δία τίνα οὖν τρόπον δοίη δίκην καὶ αἰδῶ ἄνθρωποις· «Πότερον ὡς αἱ τέχναι νενέμηνται, οὕτω καὶ ταύτας νείμω; νενέμηνται δὲ ὧδε· εἷς ἔχων ἰατρικὴν πολλοῖς ἰκανὸς ἰδιώταις, καὶ οἱ ἄλλοι δημιουργοί· καὶ δίκην δὲ καὶ αἰδῶ οὕτω θῶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις, ἢ ἐπὶ πάντας νείμω;» «Ἐπὶ πάντας», ἔφη ὁ Ζεὺς, «καὶ πάντες μετεχόντων· οὐ γὰρ ἂν γένοιτο πόλεις, εἰ ὀλίγοι αὐτῶν μετέχοιεν ὥσπερ ἄλλων τεχνῶν· καὶ νόμον γε θεὸς παρ' ἐμοῦ τὸν μὴ δυνάμενον αἰδοῦς καὶ δίκης μετέχειν κτείνειν ὡς νόσον πόλεως». οὕτω δὲ, ὃ Σώκρατες, καὶ διὰ ταῦτα οἱ τε ἄλλοι καὶ Ἀθηναῖοι, ὅταν μὲν περὶ ἀρετῆς τεκτονικῆς ἦ λόγος ἢ ἄλλης τινὸς δημιουργικῆς, ὀλίγοις οἴονται μετεῖναι συμβουλῆς, καὶ ἐάν τις ἐκτὸς ὢν τῶν ὀλίγων συμβουλευῆ, οὐκ ἀνέχονται, ὡς σὺ φῆς —εἰκότως, ὡς ἐγὼ φημι— ὅταν δὲ εἰς συμβουλήν πολιτικῆς ἀρετῆς ἴωσιν, ἦν δεῖ διὰ δικαιοσύνης πᾶσαν ἰέναι καὶ σωφροσύνης, εἰκότως ἅπαντος ἀνδρὸς ἀνέχονται, ὡς παντὶ προσῆκον ταύτης γε μετέχειν τῆς ἀρετῆς ἢ μὴ εἶναι πόλεις. αὕτη, ὃ Σώκρατες, τούτου αἰτία.

ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος θείας μετέσχε μοίρας, πρῶτον μὲν διὰ τὴν τοῦ θεοῦ συγγένειαν ζῶων μόνον θεοὺς ἐνόμισεν, καὶ ἐπεχειρεῖ βωμούς τε ἰδρῦεσθαι καὶ ἀγάλματα θεῶν·

ἔπειτα φωνὴν καὶ ὀνόματα ταχὺ διηρθρώσατο τῇ τέχνῃ, καὶ οἰκήσεις καὶ ἐσθῆτας καὶ ὑποδέσεις καὶ στρωμνάς καὶ τὰς ἐκ γῆς τροφὰς ἤϋρετο.

οὕτω δὴ παρεσκευασμένοι κατ' ἀρχὰς ἄνθρωποι ὄκουν σποράδην, πόλεις δὲ οὐκ ἦσαν·

ἀπώλλυντο οὖν ὑπὸ τῶν θηρίων διὰ τὸ πανταχῇ αὐτῶν ἀσθενέστεροι εἶναι, καὶ ἡ δημιουργικὴ τέχνη αὐτοῖς πρὸς μὲν τροφὴν ἱκανὴ βοηθὸς ἦν, πρὸς δὲ τὸν τῶν θηρίων πόλεμον ἐνδεής—πολιτικὴν γὰρ τέχνην οὐπω εἶχον, ἧς μέρος πολεμική—

ἐζήτουν δὴ ἀθροίζεσθαι καὶ σφίζεσθαι κτίζοντες πόλεις· ὅτ' οὖν ἀθροισθεῖεν, ἠδίκουν ἀλλήλους ἅτε οὐκ ἔχοντες τὴν πολιτικὴν τέχνην,

ὥστε πάλιν σκεδαννύμενοι διεφθείροντο. Ζεὺς οὖν δεῖσας περὶ τῶ γένει ἡμῶν μὴ ἀπόλοιτο πᾶν, Ἑρμῆν πέμπει ἄγοντα εἰς ἀνθρώπους αἰδῶ τε καὶ δίκην, ἵν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοί.

ἔρωτᾷ οὖν Ἑρμῆς Δία τίνα οὖν τρόπον δοίη δίκην καὶ αἰδῶ ἀνθρώποις· «Πότερον ὡς αἰ τέχναι νενέμηνται, οὕτω καὶ ταύτας νείμω;

νενέμηνται δὲ ὧδε· εἷς ἔχων ἰατρικὴν πολλοῖς ἱκανὸς ἰδιώταις, καὶ οἱ ἄλλοι δημιουργοί· καὶ δίκην δὲ καὶ αἰδῶ οὕτω θῶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις, ἢ ἐπὶ πάντας νείμω;»

Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος πήρε μερίδιο ἀπὸ τοῦ θεϊκοῦ κλήρο, πρῶτα πρῶτα αὐτὸς μόνος ἀπ' ὅλα τα ζῶα, ἐξαιτίας τῆς συγγένειας με τοὺς θεοὺς, πίστεψε σε θεοὺς καὶ ἀρχισε νὰ καθιερῶνει βωμούς καὶ ἀγάλματα θεῶν·

Στὴ συνέχεια, με τὴν τέχνην γρήγορα ἀρθρώσε λόγο καὶ λέξεις καὶ ἐπινόησε καὶ κατοικίες καὶ ρούχα καὶ υποδήματα καὶ στρώματα καὶ τὶς τροφές ἀπὸ τῆ γῆ.

Ἔτσι, λοιπὸν, ἐφοδιασμένοι οἱ ἄνθρωποι στὴν ἀρχὴ ζούσαν διασκορπισμένα, πόλεις ὁμῶς δὲν ὑπῆρχαν.

Αφανίζονταν λοιπὸν ἀπὸ τὰ θηρία, γιὰτί, ἀπὸ κάθε ἀποψη ἦταν ἀσθενέστεροι ἀπὸ αὐτὰ· καὶ οἱ τεχνικὲς γνώσεις τοὺς βοηθούσαν βέβαια ἱκανοποιητικὰ γιὰ τὴν διατροφή τους, ὁμῶς ἦταν ἀνεπαρκεῖς στὸν πόλεμο με τὰ θηρία -γιὰτί δὲν κατείχαν ἀκόμη τὴν πολιτικὴ τέχνη, τῆς ὁποίας μέρος εἶναι ἡ πολεμικὴ τέχνη·

ἐπεδίωκαν λοιπὸν νὰ συγκεντρώνονται καὶ νὰ ἐξασφαλίζουν τὴ σωτηρία τους κτίζοντας πόλεις. Ὅμως, ὅποτε συγκεντρώνονταν, ἀδικούσε ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, γιὰτί δὲν εἶχαν τὴν πολιτικὴ τέχνη,

κι ἔτσι πάλι διασκορπιζόμενοι ἀφανίζονταν.

Τότε ὁ Δίας ἐπειδὴ φοβήθηκε μήπως ἀφανιστεῖ ὅλο τὸ γένος μας στέλνει τὸν Ἑρμῆ νὰ φέρει στοὺς ἀνθρώπους τὸ σεβασμὸ καὶ τὴ δικαιοσύνη, γιὰ νὰ ὑπάρχει τάξη καὶ δεσμοὶ τῶν πόλεων που θα ἐνώνουν με φιλία (τοὺς ἀνθρώπους).

Ρωτᾷ λοιπὸν ὁ Ἑρμῆς τὸν Δία με ποῖον τρόπο νὰ δώσει στοὺς ἀνθρώπους τὴ δικαιοσύνη καὶ τὸ σεβασμὸ: «Ποῖο ἀπὸ τὰ δύο, ὅπως ἔχουν μοιραστεῖ οἱ τέχνες, ἔτσι νὰ τὶς μοιράσω κι αὐτές;

Ἔχουν μοιραστεῖ ὡς ἐξῆς: ἓνας που κατέχει τὴν ἰατρικὴ εἶναι ἀρκετὸς γιὰ πολλοὺς ἰδιώτες, τὸ ἴδιο καὶ οἱ ἄλλοι τεχνίτες. Με τὸν ἴδιο τρόπο νὰ ἐγκαταστήσω στοὺς ἀνθρώπους καὶ τὴ δικαιοσύνη καὶ τὸ σεβασμὸ ἢ νὰ τὶς μοιράσω σ' ὅλους;»

Πέμπτη ενότητα (323a - e)

Πρωτότυπο κείμενο - Μετάφραση

Ενότητα 5^η (323a-e) - Η πολιτική αρετή ως κοινή και φυσική ιδιότητα όλων των ανθρώπων

Ἴνα δὲ μὴ οἷη ἀπατᾶσθαι ὡς τῷ ὄντι ἡγοῦνται πάντες ἄνθρωποι πάντα ἄνδρα μετέχειν δικαιοσύνης τε καὶ τῆς ἄλλης πολιτικῆς ἀρετῆς, τόδε αὖ λαβὲ τεκμήριον. ἐν γὰρ ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς, ὡσπερ σὺ λέγεις, ἐάν τις φῆ ἀγαθὸς ἀυλητῆς εἶναι, ἢ ἄλλην ἠντινοῦν τέχνην ἢν μὴ ἐστίν, ἢ καταγελῶσιν ἢ χαλεπαίνουσιν, καὶ οἱ οἰκεῖοι προσιόντες νουθετοῦσιν ὡς μαινόμενον· ἐν δὲ δικαιοσύνη καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ πολιτικῇ ἀρετῇ, ἐάν τινα καὶ εἰδῶσιν ὅτι ἄδικός ἐστιν, ἐάν οὗτος αὐτὸς καθ' αὐτοῦ τάληθῆ λέγει ἐναντίον πολλῶν, ὃ ἐκεῖ σωφροσύνην ἡγοῦντο εἶναι, τάληθῆ λέγειν, ἐνταῦθα μανίαν, καὶ φασὶ πάντας δεῖν φάναι εἶναι δικαίους, ἐάντε ᾧσιν ἐάντε μὴ, ἢ μαίνεσθαι τὸν μὴ προσποιούμενον [δικαιοσύνην]· ὡς ἀναγκαῖον οὐδένα ὄντιν' οὐχὶ ἀμῶς γέ πως μετέχειν αὐτῆς, ἢ μὴ εἶναι ἐν ἀνθρώποις. Ὅτι μὲν οὖν πάντ' ἄνδρα εἰκότως ἀποδέχονται περὶ ταύτης τῆς ἀρετῆς σύμβουλον διὰ τὸ ἡγεῖσθαι παντὶ μετεῖναι αὐτῆς, ταῦτα λέγω· ὅτι δὲ αὐτὴν οὐ φύσει ἡγοῦνται εἶναι οὐδ' ἀπὸ τοῦ αὐτομάτου, ἀλλὰ διδακτόν τε καὶ ἐξ ἐπιμελείας παραγίνεσθαι ᾧ ἂν παραγίγηται, τοῦτό σοι μετὰ τοῦτο πειράσομαι ἀποδείξει. ὅσα γὰρ ἡγοῦνται ἀλλήλους κακὰ ἔχειν ἄνθρωποι φύσει ἢ τύχῃ, οὐδεὶς θυμοῦται οὐδὲ νουθετεῖ οὐδὲ διδάσκει οὐδὲ κολάζει τοὺς ταῦτα ἔχοντας, ἵνα μὴ τοιοῦτοι ᾧσιν, ἀλλ' ἐλεοῦσιν· οἷον τοὺς αἰσχροὺς ἢ μικροὺς ἢ ἀσθενεῖς τίς οὕτως ἀνόητος ὥστε τι τούτων ἐπιχειρεῖν ποιεῖν; ταῦτα μὲν γὰρ οἶμαι ἴσασις ὅτι φύσει τε καὶ τύχῃ τοῖς ἀνθρώποις γίνεταί, τὰ καλὰ καὶ τὰναντία τούτοις· ὅσα δὲ ἐξ ἐπιμελείας καὶ ἀσκήσεως καὶ διδαχῆς οἶονται γίνεσθαι ἀγαθὰ ἀνθρώποις, ἐάν τις ταῦτα μὴ ἔχη, ἀλλὰ τὰναντία τούτων κακὰ, ἐπὶ τούτοις που οἷ τε θυμοὶ γίνονται καὶ αἱ κολάσεις καὶ αἱ νουθετήσεις. ὧν ἐστὶν ἐν καὶ ἡ ἀδικία καὶ ἡ ἀσέβεια καὶ συλλήβδην πᾶν τὸ ἐναντίον τῆς πολιτικῆς ἀρετῆς·

ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Ἴνα δὲ μὴ οἷη ἀπατᾶσθαι ὡς τῷ ὄντι ἡγοῦνται πάντες ἄνθρωποι πάντα ἄνδρα μετέχειν δικαιοσύνης τε καὶ τῆς ἄλλης πολιτικῆς ἀρετῆς, τόδε αὖ λαβὲ τεκμήριον.

ἐν γὰρ ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς, ὡσπερ σὺ λέγεις, ἐάν τις φῆ ἀγαθὸς ἀυλητῆς εἶναι, ἢ ἄλλην ἠντινοῦν τέχνην ἢν μὴ ἐστίν, ἢ καταγελῶσιν ἢ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Και, για να μη νομίζεις ότι εξαπατάσαι για το ότι πράγματι ὅλοι οι ἄνθρωποι πιστεύουν ότι κάθε ἄνδρας ἔχει μερίδιο στη δικαιοσύνη και στην ἄλλη πολιτικὴ ἀρετῇ, πάρε πάλι αὐτὸ ως ἀπόδειξη.

Στις ἄλλες δηλαδή ικανότητες —όπως ακριβῶς εσύ λες— αν κάποιος ισχυρίζεται ότι εἶναι καλὸς ἀυλητῆς ἢ σε οποιαδήποτε ἄλλη

ποιών από μέρους της οργανωμένης πολιτείας σαφώς, κατά τα κοινώς παραδεδεγμένα, λειτουργεί με τρόπο διπλό: **κατασταλτικά (για τον δράστη) και προληπτικά (για τους άλλους)** (βλ. και επόμενη- 6^η ενότητα). Υπάρχουν όμως και σοβαρές επιφυλάξεις πάνω στο θέμα αυτό, τόσο φιλοσοφικές όσο και κοινωνικές.

- Ο Πρωταγόρας δέχεται ότι οι ποινές υπάρχουν για να βελτιώνουν τη συμπεριφορά και να διδάσκουν την αρετή. Μήπως όμως ένα μικρό μόνο ποσοστό ανθρώπων βελτιώνεται από την ποινή που του επιβάλλεται; Πόσοι τελικά παραδειγματίζονται από την ποινή που επιβάλλεται στους άλλους; Ο Πρωταγόρας μάλιστα υποθέτει ότι προηγείται σταθερά η εφαρμογή της ποινής από την ανάγκη να ελέγξουμε με τρόπο ορθολογιστικό τι πραγματικά σημαίνει «**διδάσκω την αρετή**» και το πετυχαίνω. Μήπως έτσι αντιστρέφει την πραγματική σειρά των πραγμάτων; Υπάρχουν άλλωστε ασφαλή κριτήρια που να μας πείθουν για την ηθική ποιότητα αυτού που απονέμει την ποινή (του δικαστή), για το είδος της επιβαλλόμενης ποινής και το σκοπό με τον οποίο αυτή απαγγέλλεται; Μήπως οι ποινές σε μια ταξική κοινωνία-η αρχαία ελληνική κοινωνία ήταν ταξική-δεν είναι παρά μηχανισμός επιβολής της άρχουσας τάξης στις υπόλοιπες ή ένας τρόπος αποκλεισμού των ανεπιθύμητων από την νομή της εξουσίας;

✓ **Η άποψη του Πρωταγόρα για τα προτερήματα και τα ελαττώματα**

Ο Πρωταγόρας διακρίνει τα προτερήματα και τα ελαττώματα σε δύο κατηγορίες, σ' εκείνα που είναι φυσικά (φύσει ή τύχη ή από τοῦ αὐτομάτου), όπως είναι επί παραδείγματι η ομορφιά, το επιβλητικό παράστημα, η ασχήμια, η αρρώστια κ.τ.λ. και σ' εκείνα που είναι επίκτητα, όπως η δικαιοσύνη, η ευσέβεια, η αδικία, η ασέβεια κ.τ.λ. . Από τη δεύτερη κατηγορία οι άνθρωποι αποκτούν τα προτερήματα με φροντίδα, άσκηση, διδασκαλία, μάθηση, με άλλα λόγια με ατομική προσπάθεια, άσκηση και αγωγή (ἐξ ἐπιμελείας καί ἀσκήσεως καί διδαχῆς- εὐστοχα ο **A.Lesky** χαρακτηρίζει την επιμέλεια, άσκηση και διδαχή «παιδαγωγική τριάδα»), ενώ τα ελαττώματα αναπτύσσονται στους ανθρώπους, όταν αυτοί είναι αδιάφοροι και οκνηροί.

Η στάση των ανθρώπων απέναντι στα φυσικά ελαττώματα είναι, θα λέγαμε, συγκαταβατική, ανεκτική. Κανένας δε θυμώνει, ούτε δίνει συμβουλές ή μαθήματα, ούτε τιμωρεί κάποιον με φυσικό ελάττωμα, γιατί ξέρει ότι η φύση ή η τύχη τούς έχει δώσει τα ελαττώματα αυτά.

Και σήμερα πρέπει να συμφωνήσουμε με την άποψη του Πρωταγόρα διατηρώντας όμως ορισμένες επιφυλάξεις. Δηλαδή: α) μερικά φυσικά προτερήματα ή ελαττώματα δεν είναι καθόλου φυσικά, όπως λόγου χάρη η υγεία, β) κάποιες φορές όση προσπάθεια κι αν καταβάλει κάποιος, όση άσκηση κι αν κάνει, και όση αγωγή κι αν λάβει δεν κατορθώνει για

λόγους ανώτερους της θέλησης και των δυνάμεων του ν' αποκτήσει μερικά προτερήματα ή ν' απαλλαγεί από κάποια ελαττώματα, γ)τέλος είναι γεγονός ότι σε μερικές περιπτώσεις πολύ δύσκολα μπορεί να διακρίνει κάποιος αν ένα ελάττωμα είναι φυσικό ή επίκτητο. Γι' αυτό και η κατηγοριοποίηση των ελαττωμάτων σε φυσικά και επίκτητα δεν μπορεί να είναι τόσο απόλυτη.

✓ **Σχήματα λόγου και στοιχεία τεχνικής :**

-Στο κείμενο διακρίνονται τα ακόλουθα σχήματα λόγου:

έμφαση: ἢ καταγελῶσιν ἢ χαλεπαίνουσιν

πρόληψη: - ἐάν τινά καί εἰδῶσιν ὅτι ἄδικός ἐστίν

- ταῦτα...ἴσασιν ὅτι...γίγνεται

βραχυλογία: ἐνταῦθα μανίαν, ἐάν τε ᾧσιν- ἐάν τε μη, ἀλλά τάναντία τούτων

κακά

πρόταξη: - η ειδική πρόταση ὅτι δέ αὐτήν... ἡγοῦνται βρίσκεται πιο μπροστά από

το τοῦτο (πειράσομαι...) στο οποίο είναι επεξήγηση

-τούς αἰσχροὺς ἢ σμικροὺς ἢ ἀσθενεῖς: τα αντικείμενα αυτά του ποιεῖν βρίσκονται στην αρχή της ημιπεριόδου, ενώ το ποιεῖν στο τέλος (παρεμβάλλεται μάλιστα και η ερωτηματική πρόταση τίς οὕτως ἀνόητος)

παράλλαξη συντακτική : ὅμοιοι συντακτικοί ὅροι (τρεις προσδιορισμοί του τρόπου) εκφέρονται διαφορετικά ο καθένας : οὐ φύσει...οὐδ' ἀπό τοῦ αὐτομάτου, ἀλλά...ἐξ ἐπιμελείας (δοτική, ἀπό + γενική, ἐξ + γενική)

παρήχηση : - του -τ- : τοῦτο σοι μετά τοῦτο -τίς οὕτως ἀνόητος ὥστε τι τούτων.

-του -σ- : τούς αἰσχροὺς ἢ ἀσθενεῖς τίς οὕτως ἀνόητος ὥστε.

άρση και θέση : οὐ φύσει ἡγοῦνται εἶναι οὐδ' ἀπό τοῦ αὐτομάτου, ἀλλά διδακτό τε...

πολυσύνδετο (με έμφαση) : -οὐδεῖς θυμοῦται οὐδέ διδάσκει οὐδέ κολάζει...(στα ρήματα παρατηρεῖται και κάποια ανιούσα νοηματική κλιμάκωση αλλά και άρση και θέση με τα επόμενα : ἀλλ' ἔλεοῦσιν...)

-τούς αἰσχροὺς ἢ σμικροὺς ἢ ἀσθενεῖς

-ἐξ ἐπιμελείας καί ἀσκλησεως καί διδαχῆς

-οἷ τε θυμοί καί αἱ κολάσεις καί αἱ νουθετήσεις

- καί ἡ ἀδικία καί ἡ ἀσέβεια καί συλλήβδην πᾶν

βραχυλογία : (τούτους οἱ ἄνθρωποι) ἔλεοῦσιν.

Έκτη ενότητα (324a - c)

Πρωτότυπο κείμενο - Μετάφραση

Ενότητα 6^η (324a-c) - Η παιδευτική σημασία της τιμωρίας ως απόδειξη του διδακτού της αρετής

ἐνθα δὴ πᾶς παντὶ θυμοῦται καὶ νουθετεῖ, δῆλον ὅτι ὡς ἐξ ἐπιμελείας καὶ μαθήσεως κτητῆς οὔσης. εἰ γὰρ ἐθέλεις ἐννοῆσαι τὸ κολάζειν, ὃ Σώκρατες, τοὺς ἀδικοῦντας τί ποτε δύναται, αὐτό σε διδάξει ὅτι οἱ γε ἄνθρωποι ἡγοῦνται παρασκευαστὸν εἶναι ἀρετῆν. οὐδεὶς γὰρ κολάζει τοὺς ἀδικοῦντας πρὸς τούτῳ τὸν νοῦν ἔχων καὶ τούτου ἕνεκα, ὅτι ἠδίκησεν, ὅστις μὴ ὡσπερ θηρίον ἀλογίστως τιμωρεῖται· ὁ δὲ μετὰ λόγου ἐπιχειρῶν κολάζειν οὐ τοῦ παρελθυθότος ἕνεκα ἀδικήματος τιμωρεῖται —οὐ γὰρ ἂν τό γε πραχθὲν ἀγένητον θεῖη— ἀλλὰ τοῦ μέλλοντος χάριν, ἵνα μὴ αὐθις ἀδικήσῃ μήτε αὐτὸς οὔτος μήτε ἄλλος ὁ τοῦτον ἰδὼν κολασθέντα. καὶ τοιαύτην διάνοιαν ἔχων διανοεῖται παιδευτὴν εἶναι ἀρετῆν· ἀποτροπῆς γοῦν ἕνεκα κολάζει. ταύτην οὖν τὴν δόξαν πάντες ἔχουσιν ὅσοιπερ τιμωροῦνται καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ. τιμωροῦνται δὲ καὶ κολάζονται οἱ τε ἄλλοι ἄνθρωποι οὓς ἂν οἴωνται ἀδικεῖν, καὶ οὐχ ἥκιστα Ἀθηναῖοι οἱ σοὶ πολῖται· ὥστε κατὰ τοῦτον τὸν λόγον καὶ Ἀθηναῖοί εἰσι τῶν ἡγουμένων παρασκευαστὸν εἶναι καὶ διδακτὸν ἀρετῆν. ὡς μὲν οὖν εἰκότως ἀποδέχονται οἱ σοὶ πολῖται καὶ χαλκέως καὶ σκυτοτόμου συμβουλευόντος τὰ πολιτικά, καὶ ὅτι διδακτὸν καὶ παρασκευαστὸν ἡγοῦνται ἀρετῆν, ἀποδέδεικται σοι, ὃ Σώκρατες, ἱκανῶς, ὡς γέ μοι φαίνεται.

ΑΡΧΑΙΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

ἐνθα δὴ πᾶς παντὶ θυμοῦται καὶ νουθετεῖ, δῆλον ὅτι ὡς ἐξ ἐπιμελείας καὶ μαθήσεως κτητῆς οὔσης.

εἰ γὰρ ἐθέλεις ἐννοῆσαι τὸ κολάζειν, ὃ Σώκρατες, τοὺς ἀδικοῦντας τί ποτε δύναται, αὐτό σε διδάξει ὅτι οἱ γε ἄνθρωποι ἡγοῦνται παρασκευαστὸν εἶναι ἀρετῆν. οὐδεὶς γὰρ κολάζει τοὺς ἀδικοῦντας πρὸς τούτῳ τὸν νοῦν ἔχων καὶ τούτου ἕνεκα, ὅτι ἠδίκησεν, ὅστις μὴ ὡσπερ θηρίον ἀλογίστως τιμωρεῖται·

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Σ' αυτήν την περίπτωση ο καθένας θυμώνει με τον καθένα και του δίνει συμβουλές, ολοφάνερα επειδή κατά τη γνώμη του η αρετή μπορεί να γίνει κτήμα με φροντίδα και διδασκαλία.

Γιατί, αν θέλεις να καταλάβεις, Σωκράτη, ποια τέλος πάντων σημασία μπορεί να έχει η τιμωρία αυτών που αδικούν, αυτό το ίδιο θα σε διδάξει ότι οι άνθρωποι βέβαια πιστεύουν πως η αρετή μπορεί να αποκτηθεί. Γιατί κανείς δεν τιμωρεί αυτούς που αδικούν, έχοντας τη σκέψη του σ' αυτό, και γι' αυτό το λόγο: ότι δηλαδή διέπραξε αδίκημα, εκτός αν κάποιος τιμωρεί ασυλλόγιστα όπως ακριβώς ένα θηρίο.

Πρόσθετες ασκήσεις εμπέδωσης

Ερμηνευτικές ερωτήσεις

1. Ποιο σωκρατικό επιχείρημα (ΕΝΟΤΗΤΑ 1) επιχειρεί να αναιρέσει στη συγκεκριμένη ενότητα ο Πρωταγόρας; Με ποια μέθοδο προτίθεται να το πράξει;
2. Να καταγράψετε τη συλλογιστική πορεία, με την οποία ο Πρωταγόρας οδηγείται στο συμπέρασμα ότι είναι αδύνατον οι πολιτικοί άνδρες να μη διδάσκουν την πολιτική αρετή στα παιδιά τους. Να αξιολογήσετε την εγκυρότητα του συλλογισμού του.
3. Ποιο περιεχόμενο αποδίδει ο Πρωταγόρας στην έννοια «άνδρός ἀρετής»;
4. Ποιες ποινές επιβάλλει η πολιτεία, κατά τον Πρωταγόρα, σε όσα μέλη της αμελούν να αποκτήσουν την πολιτική αρετή; Η επιβολή ποινών ενισχύει ή όχι την αρχική θέση του σοφιστή ότι η πολιτική αρετή διδάσκεται;
5. Προσχολική αγωγή στην αρχαία Αθήνα: Να αναφερθείτε στους φορείς της εκπαίδευσης σε αυτό το στάδιο, στο περιεχόμενο της διδασκαλίας τους, στις μεθόδους που εφαρμόζαν και στον στόχο ή στους στόχους που επιδίωκαν να επιτύχουν.
6. Σχολική αγωγή στην αρχαία Αθήνα: Ποιοι ήταν οι φορείς της εκπαίδευσης σε αυτό το στάδιο, ποια τα επιμέρους γνωστικά αντικείμενα και οι εφαρμοζόμενες μέθοδοι διδασκαλίας και ποιος ήταν ο απώτερος στόχος που επιδίωκαν να πραγματώσουν;
7. Ποια ήταν η συμβολή της πολιτείας στην ηθική αρτίωση των νέων πολιτών; Ποια μέσα υιοθετούσε εκείνη προκειμένου να το επιτύχει και ποιες κυρώσεις επέβαλλε στην περίπτωση που οι πολίτες επιδείκνυαν αντικοινωνική συμπεριφορά;
8. Ποιοι παράγοντες καθόριζαν στην αρχαία Αθήνα το είδος και την ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης στους νέους ανθρώπους;
9. Ποια είναι η στάση του Πρωταγόρα απέναντι στο θετό δίκαιο της πολιτείας; Πώς σχετίζεται η στάση του αυτή με την άποψη που εξέφρασε στην ΕΝΟΤΗΤΑ 4 για τον ρόλο της «αίδους» και της «δίκης» σε μια πολιτικά συγκροτημένη κοινωνία;

Βιβλιογραφία

Πλάτωνος Πρωταγόρας

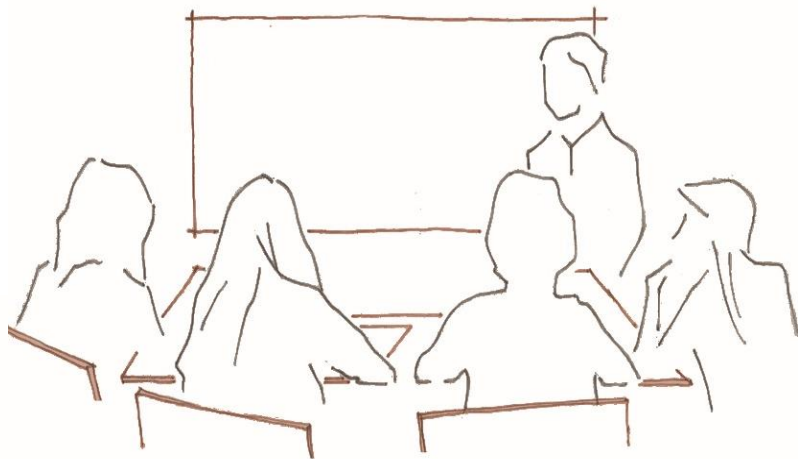
1. Βεΐκος Θ., *Οι Προσωκρατικοί*, εκδ. Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1988
2. Balot R., *Η ανδρεία ως βάση της δικαιοσύνης στο Χλ. Μπάλλα*, επιμ., *Φιλοσοφία και ρητορική στην κλασική Αθήνα*, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2008.
3. Beccaria C., *Περί αδικημάτων και ποινών*, μτφρ. Αδαμάντιος Κοραΐς (1823), εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1989.
4. Βώρος Φ. Κ., *Η ελληνική Φιλοσοφία στην Ελληνική Εκπαίδευση*, Εκπαιδευτικά, τεύχ. 13, φθινόπωρο 1988, σσ. 73-91.
5. Γεωργούλης Κ. Δ., *Ιστορία Ελληνικής Φιλοσοφίας*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 1994.
6. Γκίκας Σ., *Η άποψη του Σωκράτη για το μη διδακτό της αρετής και η 'επίδειξη' του Πρωταγόρα*, Νέα Παιδεία, τεύχ. 45, χειμώνας 1988, σσ. 118- 129 και τεύχ. 46, άνοιξη 1988, σσ.111-119.
7. Γκίκας Σ., *Πλάτωνος Πρωταγόρας, διδακτική παρουσίαση*, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1990.
8. Γληνός Δ., *Εισαγωγή στο 'Σοφιστή' του Πλάτωνα*, *Πλάτωνα Σοφιστής*, Βιβλιοθήκη αρχαίων συγγραφέων, εκδ. Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα χ.χ. (πρώτη δημοσίευση 1940).
9. Γουδής Δ., *Πλάτωνος Φαίδων και Πρωταγόρας*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 1974.
10. Γραϊκός Κ.Ν., *Πλάτωνος Πρωταγόρας, ερμηνευτική προσέγγιση*, Νέα Παιδεία, τ. 24.
11. Guthrie W.K.C. *Οι Σοφιστές*, ΜΙΕΤ, Αθήνα, 2003.
12. Guthrie W. K. C, *Οι Έλληνες φιλόσοφοι*, μετάφραση Αντ. Σακελλαρίου, εκδ. Παπαδήμα, 1993.
13. Guthrie W. K. C, *Ο Σωκράτης*, μτφρ. Τ. Νικολαΐδης, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1991.
14. Denyer N., *Πλάτωνος Πρωταγόρας Κριτική και ερμηνευτική έκδοση*. Αθήνα: Καρδαμίτσα, 2010.
15. Εμμανουηλίδης Π., *Ο Πρωταγόρας του Πλάτωνα*, νέα έκδοση εμπλουτισμένη, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2000.
16. Zeller E. - Nestle W., *Ιστορία της Ελληνικής φιλοσοφίας*, μετάφραση. Χ. Θεοδωρίδη, Αθήνα, 1980.
17. Ζηγκόν Ο., *Βασικά προβλήματα της αρχαίας φιλοσοφίας*, μτφρ. Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1991.
18. Κατσιμάνης Κ., *Ανθρωπισμός, δημοκρατία και παιδεία στον πλατωνικό "Πρωταγόρα"*, Νέα Παιδεία, τ. 35, 1985.

19. Kirk G. S. - Raven J. E.- Schofield M., *Οι προσωκρατικοί φιλόσοφοι*, μτφρ. Δημοσθένης Κούρτοβικ, εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 1998.
20. Κορδάτος Ι., *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας*, Μπουκουμάνης, Ε' έκδοση, Αθήνα 1972.
21. Κύρκος Β., *Αρχαίος Ελληνικός Διαφωτισμός και Σοφιστική*, Αθήνα 1992.
22. Lesky A., *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, Θεσσαλονίκη 1970.
23. Μαρκαντωνάτος Γ., *Πλάτωνος Πρωταγόρας*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1990.
24. Μπαγιόνας Α., *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής ηθικής από τους προσωκρατικούς ως την αρχαία Ακαδημία*, Θεσσαλονίκη 1974.
25. Μπαγιόνας Α., *Η αρχαία σοφιστική στα βιβλία της Μ.Ε.*, Σεμινάριο 6 ΠΕΦ.
26. Μπαλάσκας Κ., *Οι τρεις τάσεις της αρχαίας σοφιστικής*, στο αφιέρωμα στον Ευάγγελο Παπανούτσο, τόμος 1ος, Αθήνα 1980.
27. Μπέρτσος Π.- Μαχαίρα Σ., *Πλάτωνος Πρωταγόρας*, Βιβλιοθήκη της αξιολόγησης, Ε.Ο.Σ.Κ., Αθήνα 2006.
28. Πανέρης Ι., *ο Πρωταγόρας ως θεωρητικός θεμελιωτής της δημοκρατίας*, Φιλολόγος τ. 26, Δεκ. 1981, σσ. 476-487.
29. Πανηγύρης Κ., *Το παιδαγωγικό φαινόμενο στον πρόλογο του Πρωταγόρα*, Νέα Παιδεία, τ. 24, χειμώνας 1983, σσ.29-51.
30. Παπανούτσος Ε. Π., *Λογική*, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1974.
31. Παπανούτσος Ε. Π., *Το θρησκευτικό βίωμα στον Πλάτωνα*, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1992
32. Πετρόπουλος Κ., *Πλάτωνα Πρωταγόρας*, (κείμενο, μετάφραση, σχόλια), εκδ. Πατάκη, Αθήνα 1981.
33. Πλάτων, *Πρωταγόρας*, μτφ. Ν. Σπυρόπουλος, Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2009.
34. Πλάτων, *Πρωταγόρας*, εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια, Β.Ν. Τατάκης. Αθήνα, χχ.
35. Romilly J. de, *Οι μεγάλοι σοφιστές στην Αθήνα*, μετάφραση Φ. Κακριδή, εκδ. Καρδαμίτσα, 1994
36. Ρουσσώ Ζ. Ζ., *1. Το κοινωνικό συμβόλαιο, 2. Για την ανισότητα των ανθρώπων*, μετάφραση Ιω. Λο Σκόκκο, εκδ. Αναγνωστίδης, Αθήνα χ.χ.
37. Sinclair T. A., *Ιστορία της ελληνικής πολιτικής σκέψεως*, ελλην. μετάφραση, πρόλογος Γ. Κ. Βλάχου, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα χ.χ.
38. Σκουτερόπουλος Ν. Μ. (επιμέλεια κειμένων, μετάφραση, σχολιασμός), *Η αρχαία Σοφιστική. Τα σωζόμενα αποσπάσματα*, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1991
39. Στέφος Α., *Πλάτωνος "Πρωταγόρας"*. *Ο μύθος του Πρωταγόρα*, Σεμινάριο 4, ΠΕΦ.
40. Στέφος Α., «Πλάτωνος 'Πρωταγόρας', Κεφ. ΙΑ'» (διδασκαλία), σε Γ. Α. Παπακωστούλα -Γιανναρά, Α. Παπαδόπουλος, Α. Στέφος, *Η διδασκαλία στα κείμενα και στη γλώσσα*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 2η έκδ. 1984, τ. Β, σσ. 200- 207.

41. Στέφος Α., Αρχαία Ελληνική Γραμματεία. Ερμηνευτικές και διδακτικές δοκιμές, ΙΙ, εκδ. Πορεία, Αθήνα 1993.
42. Στέφος Α., «Η διδασκαλία του πλατωνικού Πρωταγόρα», Τα εκπαιδευτικά, τεύχ. 41-42, 1996, σσ. 23-30.
43. Τατάκης Β. Ν., *Ο Σωκράτης. Η ζωή του*. Η διδασκαλία του, 3η έκδ. Αθήνα 1983.
44. Taylor A.E., *Πλάτων, ο άνθρωπος και το έργο του*, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα, 1990.
45. Τοπούζης Κ., *Η περιπέτεια του 'Πρωταγόρα' στην Γ' Λυκείου*, Νέα Παιδεία, τεύχ. 21, άνοιξη 1982, σσ. 145- 161.
46. Τσάτσος Κ., Η κοινωνική φιλοσοφία των αρχαίων Ελλήνων, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Ι. Δ. Κολλάρου και ΣΙΑΣ Α.Ε., Αθήνα 1996
47. Τσεκουράκης Δ., «Η ενότητα και η συμμετρία του πλατωνικού Πρωταγόρα», *Φιλολογος* 93: 301-210.
48. Υπουργείο Παιδείας Κύπρου, Διεύθυνση Μ.Ε., *Πλάτωνος Πρωταγόρας, Γ' Λυκείου*, Λευκωσία, 1998.
49. Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, *Αρχαία Ελληνικά Φιλοσοφικός Λόγος*, Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα, 1999.
50. Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Επαναληπτικές ασκήσεις Κ.Ε.Ε.
51. Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Ψηφιακά Εκπαιδευτικά Βοηθήματα, Αθήνα 2010.
52. Φλώρος Σ., *Πλάτωνα Πρωταγόρα*, εκδ. Ελληνοεκδοτική, Αθήνα 2004.
53. Χασάπη Ε., *Πλάτωνος Πρωταγόρας*, κεφ. ΙΕ', Νέα Παιδεία, τεύχ. 62, άνοιξη 1992, σσ. 51 - 54.
54. Χρηστίδης Χ., *Προτάσεις για μια ευχάριστη διδασκαλία των αρχαίων Ελληνικών*, Αθήνα 1989.

Λεξικά

1. Γεωργοπαπαδάκου Α., *Το μεγάλο λεξικό*, εκδ. Μαλλιάρης - Παιδεία.
2. Λεξικό της κοινής Νεοελληνικής, εκδ. Ινστ. Νεοελλην. Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1999.
3. Lidell H.G.- Scott R., *Μέγα Λεξικόν της Αρχαίας Ελληνικής γλώσσης*.
4. Μπαμπινιώτης Γ., *Λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας*, Αθήνα 1998.
5. Παπανικολάου Γ.Ν., *Λεξικόν των ρημάτων της Αττικής πεζογραφίας*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 1985 .
6. Σταματάκου Ι. , *Λεξικόν της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσης*.
7. Τεγόπουλος – Φυτράκης, *Λεξικό της Νεοελληνικής γλώσσας*.
8. Hofmann J. B., *Ετυμολογικόν λεξικόν αρχαίας ελληνικής*, Αθήνα, 1974.
9. Ιστορία του ελληνικού Έθνους, τόμος Γ2, Εκδοτική Αθηνών

ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΑ ΜΕΣΗΣ & ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Ε. ΣΤΟΓΙΑΝΝΗΣ

Ασπασίας 76-78, Χολαργός Τηλ. 210 6512099

e-mail: stogiannis@stogiannis.edu.gr

www.stogiannis.edu.gr

